



SOCIAL
FORSKNINGS
INSTITUTTET

7 ÅRS BØRNELIV

Velfærd, sundhed og trivsel hos børn
født i 1995

ELSE CHRISTENSEN



04:13

7 ÅRS BØRNELIV

Velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995

ELSE CHRISTENSEN

KØBENHAVN 2004
SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTET
04:13

FORORD

Den foreliggende rapport er den femte rapport fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse, der belyser børns opvækstvilkår og udvikling. Rapporten beskriver og analyserer forholdene for de mange børn, der har en god opvækst, og de få børn, der har mange vanskeligheder, samtidig med at deres forældre har et svært liv.

Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse er baseret på en fødselskohorte fra efteråret 1995. Første dataindsamling fandt sted i 1996, og resultaterne blev beskrevet i rapporterne: *Spædbarnsfamilien* (rapport 97:25) og *Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår* (rapport 98:5). Anden dataindsamling fandt sted i 1999 og resulterede ligeledes i to rapporter: *Det 3-årige barn* (rapport 00:10) og *Tosprogede småbørn i Danmark* (rapport 01:6).

Den tredje og hidtil seneste dataindsamling fandt sted i foråret 2003, hvor børnene var blevet 7½ år gamle. Den foreliggende rapport er baseret på de nyeste data samt – hvor der beskrives en udvikling – på data fra de tidligere dataindsamlinger. En sjette rapport, der beskriver forholdene for børn med anden etnisk baggrund end dansk, er under udarbejdelse.

Tredje dataindsamling er indgået i et forskningssamarbejde om social arv, hvor forskere fra Socialforskningsinstituttet, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, Danmarks Pædagogiske Universitet og Statens Institut for Folkesundhed har deltaget i et samarbejde med det overordnede mål at indhente viden om de faktorer, der påvirker

individets ressourcer og adfærd samt gennemføre analyser af disse faktorerets betydning for individets trivsel, sociale integration, sundhed, familiedannelse, uddannelse og forsørgelse.

Det løbende arbejde med undersøgelsen samt den endelige afrapportering er drøftet med gruppen, som takkes for gode bidrag og kommentarer.

Forskningskonsulent Niels Kr. Rasmussen (Statens Institut for Folkesundhed) har læst og kommenteret manuskriptet. Tak for konstruktiv kritik og gode kommentarer til analysearbejdet og det afsluttende resultat.

Undersøgelsen er finansieret af Socialministeriet og Socialforskningsinstituttet.

Rapporten er udarbejdet af programleder, mag. art. Else Christensen.

København, juni 2004

Jørgen Søndergaard

RESUME

Den foreliggende rapport er baseret på data fra tredje dataindsamling i Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse.

Undersøgelsens formål er at beskrive børnenes livsvilkår og udvikling i 2003, hvor børnene er 7 år gamle. For at belyse forhold i forbindelse med social arv er der specielt fokuseret på de socialt belastede familier, på børnenes psykiske udvikling og på børnenes problemer ved skolestart.

De fleste børn ser ud til at have et godt liv, mens en mindre del har en række vanskeligheder. Tendensen er, at flere forskellige vanskeligheder ofte findes hos de samme børn og i de samme familier. Børn fra familier med få sociale ressourcer har markant flere problemer end andre børn på alle de undersøgte områder. De har fx langt oftere problemer i forbindelse med skolestart, de har mindre sandsynlighed for at have fritidsinteresser. Ca. halvdelen af børnene fra de ressourcetsvage familier har problemer på flere af følgende områder: relationer til forældre, relationer til kammerater, opmærksomhed og ængstelse.

20 pct. af familierne mangler sociale ressourcer

Opdelingen i henholdsvis ressourcestærke, delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier foretages på basis af en række indsamlede informationer vedrørende: familiernes socioøkonomiske rammer, forældrenes psykiske helbred, familiemønstre (samlevende eller skilte/

enlige forældre), familiens sociale netværk og harmonien i familien i form af, hvor almindeligt det er, at forældrene skændes.

Med udgangspunkt i disse undersøgte områder inddeles familierne i tre grupper:

- 80 pct. af familierne betegnes som ressourcestærke, idet de højst har problemer på et af de undersøgte områder,
- 13 pct. af familierne betegnes som delvist resourcesvage, idet de i undersøgelsen har to af de nævnte problemer,
- 7 pct. af familierne betegnes som resourcesvage, idet de i undersøgelsen har flere end to af de nævnte problemer.

Det store flertal af børneforløbsundersøgelsens familier har en god indtægt. Men for en mindre gruppe familier er økonomien ikke god, og der er heller ikke altid en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet. Cirka halvdelen af familierne i denne gruppe forsørges af en enlig mor.

80 pct. af børnene har levet sammen med begge deres biologiske forældre hele tiden siden fødslen, 1 pct. har boet alene med deres mor, 11 pct. har oplevet én skilsmisse, og 8 pct. har levet i to eller flere familier og således på dette område haft en turbulent barndom.

Familiernes sociale netværk er præget af, at det oftest er mors og fars forældre (altså bedsteforældrene), der yder praktisk hjælp og støtte. Cirka en femtedel af familierne har dog ikke nogen personer, de kan hente hjælp hos, hvis der opstår akutte praktiske problemer.

Næsten en fjerdedel af mødrene fortæller, at de, på et eller andet tidspunkt siden undersøgelsen startede, har haft en depression. I alt 16 pct. af mødrene har ved to af interviewene fortalt, at de følte sig deprimerede, og 7 pct. har hver gang fortalt, at de var deprimerede. Enlige mødre er i højere grad deprimerede, end samlevende mødre er.

Endelig er familierne undersøgt med hensyn til, hvor hyppigt forældrene skændes. Der er færre skænderier i 2003, end der har været i de to foregående undersøgelser, men der er dog stadigvæk 8 pct. af familierne, der skændes meget.

De fleste børn klarer sig godt

Undersøgelsens resultater kan grundlæggende inddeles i to kategorier: resultater, der vedrører det store flertal af børn og børnefamilier, og resultater, der vedrører et mindretal af børn og familier.

Den første kategori er det store flertal af børn. Om dem fortæller undersøgelsen, at de på de fleste områder har det godt. At have det godt er ikke nødvendigvis det samme som aldrig at have problemer. Det er derimod for det meste at have det rimeligt godt og især at have mulighed for at gøre noget ved det, hvis der opstår problemer.

Flertallet af de ressourcestærke familier består af biologiske forældre, der har levet sammen siden barnets fødsel, men der er også enlige mødre, enlige fædre og mødre/fædre, der lever sammen med en ny partner, som kan betegnes som ressourcestærke.

Børn i ressourcestærke familier har – efter hvad undersøgelsen kan måle – et godt liv. De har en god barndom og kan gøre brug af tilbud om venskaber og indlæring. Vi må forvente, at de kan klare samfundsmæssige og uddannelsesmæssige ændringer på en rimelig god måde, og at de undervejs vil få relevant hjælp fra deres forældre.

Den anden kategori er børn fra delvist resourcesvage familier og børn fra resourcesvage familier. Disse børn udgør numerisk et mindretal, men der er alligevel så mange, at de i høj grad er synlige. Her er der tale om børn, der på alle de undersøgte punkter har flere problemer end det store flertal, ligesom der er tale om børn, der har færre ressourcer i familien til at løse problemerne.

Flere problemer og få ressourcer til at løse dem

Det karakteristiske er, at både børn og forældre i disse familier har flere problemer på samme tid, at problemerne varer længe, og at der ikke kun er tale om fælles problemer for familien eller om problemer hos de voksne, som smitter af på børnenes liv. Børnene har også deres egne selvstændige problemer, og undersøgelsen har påvist en større hyppighed af såvel kammeratproblemer som udviklingsproblemer og skolestartsproblemer.

Denne gruppe børn har brug for en særlig indsats for at komme godt igennem barndommen. Nogle børn – men ikke alle – modtager en særlig hjælp for problemer i skolen, og nogle børn – men heller ikke alle – lever i familier, hvor der er kontakt med socialforvaltningen. Andre undersøgelser har dog vist, at familiens kontakt med socialforvaltningen kun sjældent betyder, at der ydes direkte hjælp til børnene (Christensen & Egelund, 2002). Det tyder på, at flertallet af de børn, der har brug for en særlig indsats, kun sjældent får særlig hjælp. For disse børns udvikling – og for samfundet – er det et problem, som man må forsøge at afhjælpe.

En af grundene til, at mange børn ikke får en grundlæggende hjælp til at løse deres egne og familiens problemer, er formentlig, at man overser de mange mindre børn, der har det svært. Man regner måske med, at de vil vokse fra deres problemer, eller at de, hvis de får lidt mere opdragelse, når de bliver større, vil få det bedre, eller at der på anden vis pludseligt opstår forbedringer. Man overser, at en del – men ikke alle – af de børn, der har mange problemer i 2003, allerede i 1999 var synlige som børn, der havde det svært. Det var bl.a. børn, som oftere end andre børn blev drillet eller slået, og børn, som mødrene fandt svære at opdrage. Nogle af disse børn blev allerede i 1996, hvor de var 6 måneder gamle, karakteriseret som vanskelige af deres mor.

Hvis målet er at modvirke negativ social arv, kunne en vej være tidligt at rette opmærksomheden mod de vanskeligt stillede, mindre børn og deres livsvilkår.

INDHOLD

	FORORD	2
	RESUME	4
1	FORMÅL, METODE OG TEORI	12
	Formål	13
	Design og metode	15
	Teoretisk ramme	18
2	FAMILIENS SOCIALE RESSOURCER	24
	Socioøkonomiske rammer	25
	Forældrenes helbredsmæssige ressourcer	30
	Familiemønstre	33
	Familiens sociale netværk	35
	Harmoni/disharmoni i familien	38
	Familier med mange og familier med få ressourcer	39

3	BARNET – TEMAER FOR UDVIKLING	48
	Temaer for udvikling	48
	Spørgsmål til belysning af temaerne	50
	Tema 1: Helbredsmæssige ressourcer	51
	Tema 2: Forældrenes oplevelse af barnet med hensyn til opdragelse	54
	Tema 3: Relation til jævnaldrende	56
	Tema 4: Socialitet	58
	Tema 5: Opmærksomhed	60
	Tema 6: Ængstelse	61
	Børn med særlige vanskeligheder	62
4	SKOLESTART	66
	Barnets tilfredshed med skolestart	66
	Moderens tilfredshed med skolen	67
	Den faglige skolestart	69
	Sproglig udvikling	70
	Særlige problemer i forbindelse med skolestart	72
	Børn fra ressourcetsvage familier	75
5	BARNETS FRITIDSLIV, OPDRAGELSE OG PASNING	78
	Barnets fritidsinteresser uden for hjemmet	78
	Fritidsinteresser i hjemmet	79
	Børn og forældre sammen	80
	Opdragelse	84
	Pasning af barnet	86
	Forældrenes arbejdstid	88

6	KONTAKT MED SOCIALFORVALTNINGEN	92
	Begrundelser for kontakt	92
	Kontaktens varighed	94
	Ressourcer og kontakt med socialforvaltningen	96
7	SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER	100
	De fleste børn klarer sig godt	100
	Børn i ressourcetsvage familier kan have brug for hjælp	101
	Familiens sociale ressourcer	101
	Kontakt med socialforvaltningen	103
	Barnet – temaer for udvikling	103
	Skolestart	104
	Fritidsliv, opdragelse og pasning	105
	Afsluttende bemærkninger og perspektiver	106
	LITTERATURLISTE	110
	SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS UDGIVELSER SIDEN 1.1.2003	116

FORMÅL, METODE OG TEORI

Den foreliggende rapport er baseret på data fra tredje dataindsamling i Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse. Børneforløbsundersøgelsen blev påbegyndt i 1996, hvor 6.000 børn født i efteråret 1995 af mødre med dansk statsborgerskab blev udvalgt repræsentativt til at indgå i undersøgelsen. Indtil nu er der tre gange indsamlet data via interview med mødre: i 1996, 1999 og 2003, to gange suppleret med spørgeskemaer udfyldt af fædre: i 1996 og 2003.

Rapporten indgår som en af undersøgelserne i forskningsprogrammet om social arv, hvor forskellige danske forskningsinstitutioner¹ arbejder sammen. Målet er at indhente viden om faktorer, der påvirker individets livssituation, og at gennemføre analyser af faktorernes betydning for individets trivsel, sociale integration, sundhed, familiedannelse, uddannelse og forsørgelse (Ploug, 2001).²

-
1. Socialforskningsinstituttet (SFI), Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut (AKF), Danmarks Pædagogiske Universitet (DPU) og Statens Institut for Folkesundhed (SIF).
 2. Redegørelsen for forskningsprogrammet om "social arv" er her og i det følgende baseret på *Begreber og indfaldsvinkler i forskningsprogrammet om 'social arv'* udarbejdet af Niels Ploug, 2001. Se i øvrigt under social arv på www.sfi.dk.

Social arv

Begrebet social arv er hyppigt anvendt i den socialpolitiske debat. Specielt i forbindelse med forholdene for de mest socialt belastede børn og familier. En øget risiko for vanskeligheder som følge af en svær barndom er i de senere år ofte omtalt som 'den negative sociale arv'. Drøftelserne af den negative sociale arv har bl.a. ført til øget opmærksomhed på spørgsmål om forekomst, om risiko og mere generelt om, hvad social arv og negativ social arv egentlig er for noget. Disse spørgsmål vil blive belyst.

Diskussionen kan indimellem være vanskelig, fordi social arv ikke er et veldefineret begreb. Der er snarere tale om en billedlig beskrivelse af en almen viden om, at børn i et vist omfang kommer til at ligne deres forældre, både når det handler om genetiske forhold, når det handler om psykosociale problemer, og når det handler om menneskelige ressourcer til at tackle problemerne (Christensen, 1999a).

Selvom begrebet ikke er klart, vil det alligevel blive anvendt i rapporten. Udgangspunktet er, at der findes en række undersøgelser, der viser, at opvæksten og opvækstbetingelserne har betydning for den senere velfærd (fx Werner & Smith, 1992; Anthony, E.J., 1974; Horowitz, F.D., 1987; Robins, L.N., 1978; Rutter, M. 1987). Børn fra socialt belastede familier har en større risiko end andre børn for at få vanskeligheder, der ligner eller er lige så belastende som forældrenes problemer. Derfor tales der om negativ social arv.

Det skal dog påpeges, at social arv handler om den relative risiko i forhold til at have/at få bestemte problemer (eller bestemte goder) og om den relative placering i samfundet. Der er tale om en statistisk sammenhæng og dermed ikke om en deterministisk lovmæssighed for det enkelte menneske. Vi ved relativt lidt om årsager og processer bag social arv, herunder mangler vi dokumentation for de fleste institutioners og foranstaltningers eventuelle bidrag til at bryde eller dæmpe negativ social arv (Christensen, 1999b; Ploug, 2003).

Formål

Undersøgelsens formål er at beskrive børnenes livsvilkår og udvikling i 2003, hvor børnene er 7 år gamle. Dette formål ligger i forlængelse af formålene for de to rapporter, der tidligere er udgivet om under-

søgelsen (Christoffersen, 1997; Christensen, 2000). Der er tale om en viden baseret på empiriske data, som formidles både deskriptivt og i form af en række analyser.

Empirisk beskrivelse af livsvilkår og udvikling

Gennem rapporten vil der være en gennemgang af de nye resultater, der beskriver børns livsvilkår og udvikling. Stort set samtlige data fra tredje del af børneforløbsundersøgelsen vil blive gennemgået, og hvor det er relevant, vil der blive sammenlignet med resultater fra første og anden dataindsamling. Beskrivelsen er ikke knyttet til én bestemt teori, men er baseret på en bred socialpsykologisk forståelse af børns livsvilkår og udvikling.

Socialt belastede familier

Anden del af formålet handler om de socialt belastede familier. En væsentlig del af forskningen om børns udvikling handler om at pege på særlige forhold, som giver børn en øget risiko for en mindre god udvikling gennem barndommen og dermed en øget risiko for at komme til at leve med fysiske og/eller psykiske vanskeligheder som voksne (Christoffersen, 1997).

Datamaterialet giver mulighed for at undersøge:

- hvor mange familier, der lever under særligt socialt belastende forhold, hvor forældrene ikke har tilstrækkelige ressourcer til at kompensere for belastningerne.
- om børn fra disse familier i højere grad end andre børn har udviklingsmæssige eller adfærdsmæssige problemer,
- om børn fra disse familier i højere grad end andre børn møder problemer ved skolestart.

Det betyder, at vi kan belyse, om børn fra socialt belastede familier allerede i 7-årsalderen har et liv, der er markant anderledes end deres jævnaldrendes liv. Specielt om børnene allerede tidligt har anderledes – typisk dårligere – erfaringer end andre børn, således at man kan pege på, at børnene tidligt har et andet udviklingsmæssigt perspektiv end flertallet, både på grund af forældrenes sociale problemer med deraf følgende færre ressourcer til at løse problemerne og på grund af børnenes dårligere personlige erfaringer.

Design og metode

Undersøgelsen bygger på tredje fase af Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse. Første og anden fase fandt sted i henholdsvis 1996 og 1999.

Børneforløbsundersøgelsen fase 1

Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse blev påbegyndt i efteråret 1995. Første dataindsamling fandt sted i foråret 1996. Undersøgelsen var baseret på en simpel tilfældig stikprøve bestående af 5.998 børn født i perioden 15. september - 31. oktober 1995³ af mødre med dansk statsborgerskab. Data blev indsamlet via besøgsinterview, hvor børnenes mødre blev interviewet af SFI-SURVEY's interviewere. Børnenes fædre blev bedt om at udfylde et spørgeskema og indsende det. Skemaet blev afleveret i forlængelse af interviewet med barnets mor og blev kun givet til fædre, der levede sammen med moderen.

Beslutningen om at interviewe børnenes mødre og ikke børnenes fædre blev taget på baggrund af en pilotundersøgelse af 100 børn, hvor man efter simpel tilfældig udvælgelse interviewede én af barnets forældre. Svarprocenten for de mødre, der blev bedt om at være med til et interview, var høj, mens bortfaldet blandt de kontaktede fædre var betydeligt. Dette kombineret med, at mange af de fædre, der deltog, ikke havde så præcis en viden om børnene, som mødrene havde, var hovedårsagen til beslutningen (Andersen, 1997).

Der blev gennemført interview med i alt 5.428 mødre og en enkelt enlig far, hvilket udgør en svarprocent på 90,5 pct. Fra de samlede fædre kom der svar fra 4.106 børns fædre. Da i alt 5.222 børn boede i parfamilier, opnåedes en svarprocent på 79 pct.

Børneforløbsundersøgelsen fase 2

Anden fase af børneforløbsundersøgelsen blev gennemført i foråret 1999, hvor børnene var knap 3½ år gamle. Familierne blev kontaktet med et kort introduktionsbrev, og mødrene blev bedt om ligesom

3. Dvs. at der strengt taget ikke er tale om en kohorteundersøgelse, men om en undersøgelse af en stikprøve af en fødselskohorte (Andersen, 1997).

sidst at deltage i undersøgelsen. Introduktionsbrevet blev sendt til alle de oprindeligt udvalgte børns forældre.

5.288 børns forældre (5.233 mødre og 55 fædre)⁴ deltog i et besøgsinterview gennemført af SFI-SURVEY's interviewere. Dette giver en svarprocent på 88 pct. af de oprindeligt udtrukne børn.

Børneforløbsundersøgelsen fase 3

Tredje fase af børneforløbsundersøgelsen blev gennemført i foråret 2003, fire år efter anden fase. Børnene var på det tidspunkt ca. 7½ år gamle. Mødrene blev ligesom sidst bedt om at deltage i et interview, mens der ligesom i fase 1 blev udleveret et spørgeskema til de samlevende fædre. Desuden blev mødrene bedt om efter interviewet at udfylde og indsende et spørgeskema om barnets højde og vægt samt om kost og ernæring.

Familier, der af en eller anden grund (som ikke var afslag på at deltage) ikke blev interviewet i 1999, blev igen bedt om at indgå i undersøgelsen i 2003, ligesom alle, der havde deltaget i 1999, igen blev bedt om at være med. Familier, der i 1999 havde givet udtryk for, at de ikke ønskede at være med i en forløbsundersøgelse, blev ikke bedt om at deltage.

I alt 4.971 forældre deltog i børneforløbsundersøgelsens tredje fase, heraf 91 fædre.⁵ De 4.971 forældre udgør i alt 83 pct. af de oprindeligt kontaktede børn, mens 95 pct. af de familier, som blev bedt om at deltage i 2003, deltog. Ikke alle interviewede forældre har deltaget i alle tre faser (på grund af sygdom, rejser eller tilsvarende fravær). I alt 4.643 familier (svarende til 77 pct. af de oprindeligt udvalgte familier) har deltaget i samtlige tre interview.

3.614 samlevende fædre (af 4.326 samlevende fædre i alt) udfyldte og indsendte spørgeskemaet. Det giver en svarprocent på 84 pct.

4. 31 af de 55 interviewede fædre var alene med barnet, mens 24 par ønskede, at det var faderen, der blev interviewet.

5. 45 af de interviewede fædre var enlige fædre. 46 fædre levede i parforhold, hvor parret ønskede faderen interviewet.

Tendensen i 2003 er således, at der er stor villighed til fortsat at være med i undersøgelsen.

Statistisk analyse

De resultater, der præsenteres, er baseret på relativt enkle statistiske analyser. Resultaterne bliver oftest præsenteret i tovejs eller trevejs tabeller, i de fleste tilfælde baseret på målinger af den statistiske korrelation mellem to eller tre variable. Sammenhængen er undersøgt ved hjælp af χ^2 -test og bliver udtrykt i form af sandsynligheder, hvor det, der udtrykkes, er sandsynligheden for, at en given forskel kan forekomme ved en statistisk tilfældighed, eller om den repræsenterer forhold, som man kan tillægge en betydning i sin analyse.

Sandsynligheden betegnes "p" (fra engelsk "probability") og udtrykkes i procent eller promille. Jo mindre "p" er, jo mindre er sandsynligheden for, at den forskel, der er fundet, er udtryk for en statistisk tilfældighed, og jo større er sandsynligheden for, at forskellen er interessant.⁶

Desuden er der enkelte steder (primært i analyserne af datasættet fra 1999) brugt korrelationsanalyser og faktoranalyser. I korrelationsanalyserne er det undersøgt, i hvilket omfang et større antal variable korrelerer indbyrdes, her er sandsynligheden for, at korrelationerne er opstået ved en statistisk tilfældighed også udtrykt via angivelsen af en værdi for "p". I faktoranalyserne er det undersøgt, om der blandt en gruppe variable er nogle, der har en større indbyrdes sammenhæng end andre. Altså om man fx blandt 10 variable kan konstatere, at henholdsvis 4 og 6 af variableerne ser ud til at have en stærkere indbyrdes sammenhæng, end de har med de øvrige variable i gruppen af 10 variable, således at man kan tale om, at der bag de samvarierende variable kan være en fælles faktor, som påvirker variableerne og får dem til at variere sammen.

6. Står der $p < 0,001$, er sandsynligheden for, at den fundne forskel er opstået ved en tilfældighed mindre end 1 promille, står der $p < 0,01$ er sandsynligheden mindre end 1 procent, og står der $p < 0,5$, er sandsynligheden mindre end 5 procent.

Teoretisk ramme

Børneforløbsundersøgelsen er opbygget af relativt faste spørgsmål. Ved hver dataindsamling belyses forældrenes fysiske og psykiske sundhed, familiens økonomi, forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet, ændringer i forældrenes samlivsforhold, forældrenes sociale netværk, barnets fysiske sundhed, barnets psykiske udvikling, barnets relation til andre børn, relationen mellem barn og forældre og eventuel kontakt til socialforvaltningen. Afhængigt af barnets alder er der desuden indhentet information om fødslen, kontakt med sundhedsplejen, barnets pasning, skolestart og barnets fritidsinteresser. Det er hensigten at fortsætte indsamlingen af data hvert 3.-4. år, således at der etableres et omfattende datamateriale om børns livsvilkår og udvikling.

I en del tilfælde er der tale om basale baggrundsspørgsmål, som karakteriserer befolkningen (se fx Andersen, 2003). Målet er, at de samme data skal kunne være basis for flere forskellige analyser. Udgangspunktet for de fleste spørgsmål er derfor en almindelig socialpsykologisk forståelse samt viden om almindeligt anvendte sociologiske spørgsmål. De eneste spørgsmål, der er knyttet til en konkret teoretisk ramme, er spørgsmålene om barnets relation til andre mennesker og spørgsmålene om barnets psykiske udvikling.

I gennemgangen af data indsamlet i 1999 (Christensen, 2000⁷) redegøres der for, hvordan tilrettelæggelsen af undersøgelsen og præsentationen af data på disse områder dels tager teoretisk afsæt i udviklingspsykologien og i teori om barnets udvikling i en social kontekst (Erikson, 1983), dels i teori om betydningen af barnets relationer til andre mennesker, herunder barnets egen aktivitet med hensyn til at etablere kontakt med voksne, der har stor betydning for barnet og med andre børn og voksne (Stern, 1991).

Individets udvikling

De to teorier peger fra hver deres vinkel på nogle meget centrale forhold i børns udvikling. Eriksons udviklingsmodel hører til i den del af psykologien, der betegnes ego-psykologien. Dvs. en psykologisk

7. Det følgende er delvise citater fra Christensen, 2000, s. 30-37.

teori, hvor det centrale mål for individets udvikling er at opnå en varig jeg-identitet med et stærkt jeg.

Teorien beskriver udviklingen i barnealderen ved en række trin, der skal gennemløbes i rækkefølge svarende til barnets biologiske alder. Erikson opererer på hvert trin med nogle udviklingsopgaver, der så vidt muligt skal løses optimalt, for at barnet kan have så mange ressourcer som muligt til det næste trin i udviklingen.

Den klassiske udviklingspsykologi (dvs. Erikson og andre teoretikere) er kritiseret for at beskrive udviklingen i alt for forudbestemte, faste rammer (fx Sommer, 1996). Det er da også rigtigt, at en stiv fastholden af udviklingsfaser kan virke begrænsende. Indtil nu foreligger der dog ikke ligeså vel gennemarbejdede nye teorier at bygge på. Eriksons teori anvendes derfor fortsat, dog med opmærksomhed på, at udviklingsfaserne ikke er mur- og nagelfaste. Tempoet og rækkefølgen i udviklingen kan variere, samtidigt med at de udviklingsprocesser, der beskrives, må anses for nødvendige i en almindelig udvikling.

I Eriksons teori er der en række centrale udviklingsopgaver, der skal finde sted i barndommen. Ifølge teorien vil det forringe det samlede udviklingsresultat, hvis der er en eller flere udviklingsopgaver, som ikke bliver løst på det tidspunkt, hvor de hører hjemme i den udviklingsmæssige rækkefølge. Da barndommen og specielt de første leveår indeholder de første kritiske udviklingsopgaver, bliver barnets udvikling og levevilkår i denne tidlige periode af afgørende betydning for barnets senere udvikling og dermed for dets muligheder for som voksen at realisere sit fulde udviklingspotentiale. Erikson understreger desuden, at udvikling finder sted i en social kontekst og sker kontinuerligt gennem hele livet.

Samspillet

Sterns teori beskæftiger sig med samspillet mellem barnets tidlige affektive udtryk og moderens reaktion på disse udtryk. Relationen mellem barn, affekt, moderens⁸ reaktion og omgivelserne er barnets

8. Stern taler konsekvent om 'moderen', når han taler om barnets primære omsorgs-giver, selvom han også anfører, at opgaven kan varetages af den biologiske far eller en anden voksen, der påtager sig ansvaret for at give barnet den nødvendige omsorg, fx en adoptiv- eller plejemor/far.

grundlag for at skabe en meningssammenhæng i dets forståelse af verden. Det har stor betydning, at moderen er i stand til at aflæse barnets signaler (følelser, affekter), og at hun er i stand til at reagere hensigtsmæssigt på dem. Stern beskriver det som 'intersubjektiv relatering' og ser denne samstemning mellem mor og barn som afgørende for barnets oplevelse af verden og dermed også for barnets reaktion på verden på længere sigt. Den intersubjektive relatering anses desuden for at have en væsentlig betydning for barnets oplevelse af (indre og ydre) sikkerhed.

De to teorier

Meget af tankegangen i Sterns teori minder om tankegangen i Eriksons teori. Begge teorier tager da også udgangspunkt i en psykodynamisk forståelse af mennesket. Men hvor Eriksons teori trækker i retning af en afsøgning af en fejludvikling og forskelligheder mellem børn, leder Sterns teori mere i retning af en søgen efter det fælles i børns udvikling, nemlig erfaringen med den fællesmenneskelige dialog og med at udvikle sig i dialog med de nære omgivelser.

Eriksons teori kan siges at have den svaghed, at den især fokuserer på muligheden for fejludvikling, mens den i mindre grad fokuserer på den normale udvikling. Et forhold, der givet afspejler den tid, den er udviklet i (rapporten *Childhood and Society* udkom i 1968). Det er dog et centralt element, at Erikson giver en god og konkret beskrivelse af de forventede og nødvendige udviklingsprocesser, ligesom det er væsentligt at være opmærksom på teoriens pointering af den sociale konteksts betydning. På den måde tydeliggøres det, at den sociale kontekst har indflydelse på barnets udvikling, ligesom det pointeres, at det er muligt at påvirke forløbet. En aktivt støttende indsats vil derfor fremme, at barnet kommer bedre igennem den nødvendige udvikling.

Hos Stern er dialogen i centrum. Tilknytningen mellem barnet og den primære omsorgsperson er afgørende for barnets videre udvikling. Rammen er således det psykiske rum, dialogen finder sted i, hvor både barn og mor indgår.

Udvikling i det moderne samfund

Både Eriksons og Sterns udviklingspsykologi kan relateres til det moderne (postmoderne) samfund, børnene vokser op i (se fx Dencik

& Schultz Jørgensen, 1999), specielt når det handler om, hvordan teorierne kan bruges som baggrund for en konkret handlingsorienteret indsats. Når man i den faglige debat taler om betydningen af at skabe gode vilkår for de nybagte familier og om betydningen af en tidlig indsats i familier, hvor barnet er udsat for vanrøgt eller omsorgssvigt, er det ofte med udgangspunkt i en udviklingspsykologisk forståelse, der på en række punkter er i overensstemmelse med Eriksons teori. Udgangspunktet er en opfattelse, der lægger afgørende vægt på de første leveårs betydning for den senere udvikling.

Når man taler om den sociale konteksts indflydelse på barnets udvikling, er der også noget at hente i Eriksons teori. Her pointeres det, at det er muligt at påvirke forløbet. En aktiv indsats vil således fremme, at barnet kommer bedre igennem den nødvendige udvikling, og samtidigt hæmme, at barnet går i stå i sin udvikling. I Eriksons teori er der således både et håb og en overbevisning om, at det er muligt at påvirke barnets udvikling.

Ser man på Sterns teori, bliver det tydeliggørelsen af barnet som individ, der er det mest iøjnefaldende. Pointeringen af, at dialogen mellem mor og barn foregår mellem to ligeværdige personer, falder fint i tråd med den moderne opfattelse af barnet, barnets rettigheder og barnets muligheder.

Analyserne af data fra 2003 tager således udgangspunkt i den beskrevne tankegang. Børn født i 1995 lever deres liv i den moderne verden, og de oplever (generelt), at de betragtes og behandles som individer. De er (naturligvis) stadigvæk deres forældres børn, ligesom de er en del af en familie. Men der er ikke nødvendigvis tale om en familie, der udelukkende er en 'enhed'. Der er i lige så høj grad tale om, at en familie er sammensat af forskellige individer i form af forældre og barn/børn. Tilsvarende er opdragelsen "sekulariseret" Der er ikke kun 'rigtige' og 'forkerte' ting at gøre. Selvfølgelig er noget rigtigt eller rigtigere, mens andre ting er forkerte, men det er ikke altid givet, hvad der er hvad. Opdragelsen og dens vilkår er til forhandling og kan i vid udstrækning debatteres, ligesom forskellige holdninger kan trives side om side.

I analysen og formidlingen af undersøgelsens resultater bruges en del af Eriksons teori til at ordne fremstillingen af undersøgelsens

oplysninger om barnets psykiske udvikling tematisk, ligesom den bruges til at pege på de forhold, som det i særlig grad vil være relevant at undersøge.

På tilsvarende måde bruges en del af Sterns teori til at ordne informationerne om børnenes relationer til deres forældre og til andre betydningsfulde børn og voksne samt til at pege på, hvilke forhold der på dette område er relevante at undersøge.

Rapportens kapitel 2, Familiens sociale ressourcer, kan ses i forbindelse med Eriksons tanker om betydningen af den sociale kontekst, idet der i dette kapitel netop redegøres for den sociale kontekst, de undersøgte familier lever i.

Undervejs i rapporten vil der desuden i det omfang, det er muligt, blive inddraget resultater fra anden relevant forskning.

KAPITEL 2

FAMILIENS SOCIALE RESSOURCER

Dette kapitel indeholder en række informationer, der tilsammen giver en redegørelse for familiens sociale ressourcer og dermed for levkårene for de børn og familier, som er med i undersøgelsen.

Først kommer en gennemgang af familiernes socioøkonomiske rammer, dernæst en gennemgang af forældrenes helbredsmæssige ressourcer, deres familiemønstre og sociale netværk samt en redegørelse for harmonien i familien i form af, hvor almindeligt det er, at forældrene skændes/ikke skændes.

For hvert tema gennemgås familiernes fordeling, med hensyn til om de har: ingen, nogle eller mange vanskeligheder på det pågældende område. Målet er dels at redegøre for, hvordan familiernes vilkår er i 2003, dels at give et overblik, der fører frem til en kategorisering af de forskellige problemer, således at der kan etableres et samlet overblik over familiernes sociale ressourcer.

Kapitlet slutter med en inddeling af familierne i henholdsvis ressourcestærke familier, delvist ressourcesvage familier og ressourcesvage familier samt en opgørelse af, hvor mange familier der kan karakteriseres som tilhørende hver af de tre grupper.

Socioøkonomiske rammer

De socioøkonomiske rammer, der her bliver gennemgået, er: forældrenes erhvervsuddannelse, tilknytningen til arbejdsmarkedet, arbejdsløshed og økonomi.

Erhvervsuddannelse

Forældrenes erhvervsuddannelse blev beskrevet i 1999, hvor der blev foretaget en grundig indsamling af data vedrørende dette emne. Resultatet var, at i alt 19 pct. af mødrene og 19 pct. af fædrene ikke havde nogen erhvervsuddannelse.

Deles resultatet op på henholdsvis enlige og samlevende mødre¹ og fædre, fremgår det, at 40 pct. af de enlige mødre og 35 pct. af de fædre, der ikke lever sammen med barnet og barnets mor, ikke har nogen erhvervsuddannelse. For de samlevende forældre har 17 pct. af mødrene og 18 pct. af fædrene ikke nogen erhvervsuddannelse.²

Tilknytning til arbejdsmarkedet

Analyserne på materialet fra 1996 og 1999 viste, at specielt de samlevende fædre havde en god tilknytning til arbejdsmarkedet (Christoffersen, 1997; Christensen, 2000). Andelen af samlevende fædre uden arbejde var lavere end i den samlede befolkning, mens fædre uden for husstanden havde en dårligere tilknytning til arbejdsmarkedet. Tilsvarende havde mange mødre – især enlige mødre – en relativt ringere tilknytning til arbejdsmarkedet, selvom det i 1999 kunne være svært at afgøre betydningen af henholdsvis børnepasningsorlov og nye graviditeter/fødsler.

-
1. Samlevende mødre er både gifte mødre og samlevende mødre, hvor ægtefælle/samlever er barnets far, samt mødre, der er samlevende med en anden mand end barnets far.
 2. Procenterne er udregnet på baggrund af 518 enlige mødre, 4.747 samlevende mødre, 4.726 samlevende fædre og 533 ikke samlevende fædre (nogle af mødrene kan leve sammen med en ny mand). Kilde: Christensen, 2000, s.107.

Tabel 2.1

Tilknytning til arbejdsmarkedet. Særskilt for enlige mødre, samlevende mødre, alle mødre, fædre uden for husstanden, samlevende fædre og alle fædre. 2003 data. Procent.

	Enlige mødre	Samlevende mødre	Alle mødre	Fædre uden for husstanden	Samlevende fædre (+ nye samlevende)	Alle fædre/mænd
Har arbejde	69	84	83	78	94	91
Under uddannelse	13	5	6	3	2	2
Hjemmearbejdende	3	3	3	0	0	0
Arbejdsløs/ bistandshjælp/	13	5	6	11	3	5
Orlov	1	2	2	0	0	0
Andet/ved ikke	1	1	1	8	1	3
Procent i alt	100	100	101	100	100	101
Antal	568	4.286	4.854	954	4.322	5.276*

* I 1999 var der færre fædre/mænd (5.207). Når der er flere mænd i 2003, skyldes det, at flere af de skilte mødre nu har fået nye samlevende. Det samlede antal fædre/mænd i undersøgelsen er derfor øget. Der er kun medtaget svar, når det er moderen, der er interviewet. Er opgjort for beskæftigelse på interviewtidspunktet.

I 2003 er billedet for fædrenes vedkommende stort set det samme, mens mødrene i højere grad har fået en tilknytning til arbejdsmarkedet. I 1999 var der henholdsvis 72 pct. samlevende mødre og 56 pct. enlige mødre med tilknytning til arbejdsmarkedet, mens der i 2003 var 83 pct. samlevende mødre og 69 pct. enlige mødre, der havde arbejde. Se tabel 2.1.

Arbejdsløshed

Kun 3 pct. af de samlevende fædre er uden for arbejdsmarkedet, og kun 1 pct. af fædrene har været arbejdsløse både i 1999 og i 2002. De arbejdsløse mødre har været arbejdsløse gennem længere tid. Mødrene har også været uden for arbejdsmarkedet på grund af barsel og børnepasning, så for nogle mødre har der været en del fravær fra arbejdsmarkedet. Hvert af årene 1999-2002 har ca. 12 pct. af mødrene været arbejdsløse (i de fleste tilfælde for en længere periode). I alt 5 pct. har været arbejdsløse både i 1999 og 2002, mens 7 pct. har været arbejdsløse både i 2001 og 2002.

I alle årene er der markant flere enlige mødre end mødre i parfamilier, der er arbejdsløse, ligesom der er flere enlige mødre, der har været arbejdsløse i længere perioder.

Både for mødre og fædre gælder det, at der er flest arbejdsløse blandt de ikke faglærte. Resultaterne svarer til, hvad der findes i andre undersøgelser (se Andersen, 2003).

Økonomi

Det store flertal af de undersøgte familier har haft en god økonomi gennem alle de år, undersøgelsen har stået på. Det blev påvist i analyserne af resultaterne fra 1996 (Nygaard Christoffersen, 1997), i analyserne af resultaterne fra 1999 (Christensen, 2000) og fremgår også af analyserne af resultaterne fra 2003.

Den gode økonomi er påvist flere gange tidligere, fx allerede i 1991 i rapporten *Børnefamiliernes dagligdag* (Andersen, 1991). Tilsvarende dokumenterer Danmarks Statistik så sent som i publikationen *Børns levevilkår* (2002) og i *Statistisk Årbog 2002*, at par med børn har den højeste gennemsnitlige indkomst efter skat.

Selvom hovedparten af de undersøgte familier har en god økonomi, er der alligevel et stort mindretal med økonomiske vanskeligheder. Resultaterne vedrørende forældrenes erhvervsuddannelse og resultaterne vedrørende forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet (og almindelig viden) peger i retning af, at specielt familierne med en enlig forsørger har vanskeligheder.

I alt 87 pct. af børnene lever i en familie med to forsørgere, mens 12 pct. har en enlig forsørger, heraf 1 pct. en enlig far som forsørger. For 1 pct. er der ikke oplysninger om forsørgelsesforhold.

Der blev spurgt om familiens samlede bruttoindkomst i 2002, altså indkomsten før skat og eventuelle fradrag. Det store flertal af familierne har en bruttoindkomst på 400.000 kr. eller mere. Oplysningerne om familiens bruttoindkomst fremgår af tabel 2.2.

Når oplysningerne om bruttoindkomst sammenholdes med oplysningerne om, hvem der forsørger familien, viser det sig, at det store flertal af familierne med den laveste indtægt er familier med en enlig

Tabel 2.2

Familiens bruttoindkomst i 2002. 2003 data. Procent.

Oplyst bruttoindkomst	Enlig mor	Enlig far	Samlevende forældre	Mor/far samlevende med en anden	Alle familier
Under 100.000	2	2	0	1	0
100.000-149.000	14	4	0	1	2
150.000-199.000	24	4	1	2	3
200.000-249.000	24	18	2	4	5
250.000-299.000	15	22	3	5	5
300.000-399.000	12	24	12	17	12
400.000-499.000	3	11	30	29	27
500.000 og derover	4	13	48	33	41
Uoplyst	3	0	5	7	4
Procent i alt	101	98	101	99	99
Antal	568	45	3.961	365	4.971

mor som forsøger. I alt 64 pct. af de enlige mødre har en bruttoindtægt på under 250.000 kr. De bedst stillede er de samlevende par, hvor begge er barnets forældre, mens par, hvor mødre/fædre samlever med en partner, der ikke er forælder til barnet, er knap så godt stillede.³ Enlige fædre er lidt bedre stillede end enlige mødre, men alligevel dårligere stillet end parfamilierne, dog er der så få enlige fædre, at resultaterne må læses med forbehold.

Ser man på, hvilken form for indtægter familierne forsørges af, viser der sig markante forskelle mellem eneforsørger- og parfamilier. Eneforsørgere forsørges markant oftere af kontanthjælp, hvorimod der ikke er nogen forskel i andelen af mødre, der modtager arbejdsløshedsdagpenge. Kun få enlige mødre modtager dagpenge på grund af barsel eller børnepasningsorlov, og lidt færre (end i parfamilierne) modtager uddannelsesstøtte. Lige mange (eller rettere lige få) i enefamilierne og i parfamilierne modtager sygedagpenge.

3. Se også Heide Ottosen, 2000, der påviser en tilsvarende økonomisk rangordning mellem familierne.

Tabel 2.3

Vurdering af familiens økonomi. Særskilt for 1996, 1999 og 2003. Procent.

Vurderer økonomien som	1996	1999	2003
Særdeles god	15	16	16
God	55	55	52
Nogenlunde	26	26	27
Dårlig	3	4	5
Procent i alt	99	101	100
Antal	5.424	5.288	4.971

Økonomien i 1996, 1999 og 2003

Tabel 2.3 viser, hvordan de interviewede mødre (og enkelte fædre) selv vurderede deres økonomi henholdsvis i 1996, 1999 og 2003.

Omkring 70 pct. af familierne vurderer hver gang, at familien har en "særdeles god" eller "god" økonomi, godt 25 pct., at økonomien er "nogenlunde", og kun få procent, at økonomien er "dårlig".

Vurderingen af familiens økonomi viser meget få ændringer fra 1996 over 1999 til 2003 for den enkelte familie. Af samtlige familier var der kun i alt 39 familier, der havde en dårlig økonomi i 1999 og en god økonomi i 2003. Mens der var 68 familier, der flyttede sig fra en dårlig økonomi i 1999 til en nogenlunde økonomi i 2003.

Selvom der således er enkelte familier, der har forbedret deres økonomi, fx fordi forældrene har afsluttet en uddannelse og er kommet i arbejde, og enkelte familier, hvor økonomien er blevet dårligere, vil der for det store flertal af familierne ikke være sket ændringer i den økonomiske situation. Det generelle indtryk er, at der ikke er sket større ændringer i familiernes relative økonomiske placering i perioden 1996-2003.

Samlet er der god overensstemmelse mellem de faktiske oplysninger om familiens bruttoindkomst og vurderingen af familiens økonomi. Man kan derfor sige, at det store flertal af undersøgelsens familier har en god økonomi forstået som, at 68 pct. tjener 400.000 kr. eller mere, 27 pct. har en nogenlunde god økonomi, mens 5 pct. har en dårlig økonomi, idet de tjener mindre end 200.000 kr.

Enlige mødre har de største økonomiske vanskeligheder

Mere end halvdelen af de familier, der er karakteriseret ved at have en dårlig økonomi, er familier, der forsørges af en enlig mor. Sammenholdes dette med vurderingen af familiens økonomi i 2003, viser det sig, at 16 pct. af de enlige mødre vurderer familiens økonomi som dårlig, mens kun 3 pct. af mødrene i parfamilier vurderer økonomien som dårlig. 42 pct. af de enlige mødre og 25 pct. af mødrene i parfamilier vurderer familiens økonomi som nogenlunde, mens henholdsvis 42 pct. enlige mødre og 71 pct. mødre i parfamilier vurderer, at økonomien er en god eller særdeles god.

Forældrenes helbredsmæssige ressourcer

Forældres helbred er et forhold, der i høj grad kan påvirke børns dagligdag. Mødrene er derfor spurgt om forekomst af psykiske eller psykosomatiske gener. Målet er at få et billede af, i hvilket omfang mødrene kan være belastede af problemer, som kan medføre, at der er færre ressourcer til børnene, og dermed være med til at præge børnenes opvækstforhold.

Tabel 2.4 viser, at mødrene har en række gener. De beskriver relativt hyppigt forhold som angst, depressioner, hovedpine eller migræne, infiltrationer i nakke og skuldre, søvnproblemer, en følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer og træthedsfølelser. Flertallet af de mødre, der har vanskeligheder på de nævnte områder, har søgt læge for problemerne, især når det drejer sig om: angst eller dårlige nerver, depressioner, ondt i hjertet, astma/allergi og hyppigt tilbagevendende smerter i led og knogler.

Der er desuden for både moderen og faderen spurgt om, hvorvidt de har et stort alkoholforbrug. Det oplyses, at 2 pct. af mændene og ingen kvinder har problemer med alkohol (drikker for meget).⁴

4. I 19 pct. af de skilte familier blev det oplyst, at alkoholmisbrug havde været en medvirkende årsag til skilsmissen.

Tabel 2.4

Mødre fordelt på forekomsten af forskellige gener. 2003 data. Procent.

Psykiske / psykosomatiske gener	Ja, har pågældende gene
Angst, dårlige nerver	11
Depressioner	13
Hovedpine / migræne	38
Infiltrationer i nakke, skuldre	63
Ondt i hjertet	6
Astma/allergi	17
Søvnproblemer	17
En følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer	27
Træthedsfølelser	48
Hyppigt tilbagevendende smerter i led og knogler	19

Procentbasis: 4.880 kvinder.

Ser vi forholdene fra børnenes side, er det bemærkelsesværdigt, at 27 pct. har en mor, der har en følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer, 48 pct. har en mor, der oplever træthedsfølelser, 17 pct. en mor med søvnproblemer, 63 pct. har en mor, der har infiltrationer i nakke og/eller skuldre, 38 pct. har en mor med hovedpine eller migræne, mens 13 pct. har en mor med depressioner, og 11 pct. har en mor med angst, dårlige nerver. Alt sammen ifølge moderens egne oplysninger. Nogle af oplysningerne kan tolkes som, at det må være et anstrengende liv, disse mødre lever, andre som, at der faktisk er en del mødre med psykiske problemer.

I 1999 blev der stillet tilsvarende spørgsmål. Svarene er på de fleste områder stort set de samme. Den eneste forskel er, at der er færre, som i 2003 svarer, at de lider af hovedpine eller migræne, mens der er lidt flere, der har ondt i hjertet, og færre, som har træthedsfølelser.

Depression

Hvis vi ser på svarene fra både 1996, 1999 og 2003, har 23 pct. af mødrene haft (eller aktuelt har) en depression i perioden siden undersøgelsen startede. Nogle mødre har kun ved et enkelt interview svaret, at de havde en depression, andre har i flere interview sagt, at

de var deprimerede. I alt 16 pct. har i to af interviewene svaret, at de følte, de havde en depression, mens 7 pct. ved hvert interview har svaret, at de følte, de havde en depression.

Der er markant flere enlige mødre end samlevende mødre, der har haft en depression, henholdsvis 38 pct. og 22 pct. I alt 12 pct. af de enlige mødre og 6 pct. af de samlevende mødre har i hvert interview svaret, at de havde en depression.

Det er svært at vide præcist, hvordan disse data skal tolkes. Men mødrenes oplysninger om, hvordan de selv har/har haft det, stemmer overens med svar på andre spørgsmål, der indeholder tegn på depression (fx en følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer), samtidig med at to tredjedele af kvinderne oplyser, at de har søgt læge for depressionen. Mødrenes oplysninger vil derfor i det følgende blive taget som et seriøst signal om, hvordan mødrene har det.

Set fra børnenes vinkel betyder det, at 16 pct. af børnene i kortere eller længere tid har levet med en mor, der følte sig deprimeret. For 7 pct. af børnene har deres mor følt sig deprimeret gennem (formentlig) hele barnets levetid, barnet har således aldrig kendt andet.

Anden forskning (fx Bo & Kristiansen, 1999) peger helt klart på de vanskeligheder, en sådan opvækst kan medføre for børnene. Man må derfor antage, at netop disse børn lever med en øget risiko for også selv at få særlige problemer.

Forældrenes fysiske og psykiske sygdomme

Der blev også spurgt om mødres og fædres behandlede fysiske og psykiske sygdomme siden 1999, hvor sidste dataindsamling fandt sted. Tabel 2.5 viser, i hvilket omfang forældrene har modtaget behandling for fysisk og psykisk sygdom i perioden 1999-2003 (moderens oplysninger). Hvis oplysningerne fra 2003 sammenholdes med oplysningerne fra 1999, finder man, at fædrene stort set har været lige så syge (eller lige så lidt syge) som tidligere, mens mødrene har været noget mere syge (i 1999 havde 64 pct. af mødrene og 75 pct. af fædrene ikke været syge). Mødrene har haft lidt flere indlæggelser på sygehus på grund af fysisk sygdom, de har fået noget mere hjælp fra alternative behandlere og betydeligt mere hjælp i form af psykologsamtaler.

Tabel 2.5

Behandling for fysisk og psykisk sygdom. Andel mødre og fædre, der inden for de sidste 4 år har oplevet noget af følgende. Særskilt for mødre og fædre. 2003 data. Procent.

Behandling	Mødre	Fædre
Indlagt på sygehus pga. fysisk sygdom	15	13
Indlagt på sygehus pga. psykiske problemer	1	0
Samtaler hos psykiater	3	1
Samtaler hos psykolog	11	4
Hjælp hos ægteskabsrådgiver	3	-
Hjælp hos alternativ behandler	19	9
Langvarig sygdom uden hospitalsindlæggelse	7	4
Fået konstateret kronisk sygdom	7	5
Intet af ovenstående	55	71

Procentbasis: 4.880 mødre og 4.326 fædre.

Familiemønstre

I alt 3.961 børns forældre har i 2003 levet sammen (eventuelt været gift), siden barnet blev født. Det svarer til 80 pct. af de familier, der er med i undersøgelsen i 2003.

Af *Statistisk Årbog 2002* fremgår det, at der efter en årrække med et stigende antal skilsmisser nu er ved at være tegn på et fald. Det anføres, at for vielsesårgangen 1985 eksisterede 85 pct. af ægteskaberne fortsat efter 5 år, mens der for vielsesårgangen 1995 efter 5 år fortsat eksisterede 89 pct. af ægteskaberne.

Nu er det langt fra alle børn, der bliver født af gifte forældre, for mange par gælder det, at de gifter sig, efter barnet er født (eventuelt efter andet barns fødsel). I alt 55 pct. af børnene i undersøgelsen blev født af gifte forældre, mens 71 pct. af undersøgelsens familier i 2003 består af gifte voksne, der langt overvejende er barnets biologiske forældre. Tendensen til at gifte sig fremmes, hvis børneflokkene forøges, og hvis familien bor i eget hus (Heide Ottosen, 2000). Tilsvarende er der større risiko for ophævelse af samlivsforhold (skilsmisse), hvis forældrene ved barnets fødsel er samlevende, men ikke gifte (Heide Ottosen, 2000; Dencik & Lauterbach, 2001; 2002).

11 pct. af de interviewede forældre er flyttet fra den samlever (i enkelte tilfælde ægtefælle), de havde i 1999, heraf har 0,4 pct. (i alt 20 personer) mistet en ægtefælle eller samlever ved dødsfald. Tilsvarende har et antal forældre fået en ny samlever (i enkelte tilfælde ægtefælle).

Ser man på hele perioden fra barnets fødsel til 2003, hvor barnet er 7½ år gammelt, har 19 pct. af børnene oplevet mindst én skilsmisse. Det svarer stort set til, hvad der er fundet ved brug af Børnedatabasen i Danmarks Statistik.⁵ Dencik og Lauterbach finder i en analyse af tal fra Børnedatabasen, at ca. en fjerdedel af hele årgangen af børn født i 1981 har oplevet mindst én skilsmisse, når de påbegynder skolegangen (Dencik & Lauterbach, 2002). Forskellen kan formentlig forklares ved, at Børnedatabasen indeholder oplysninger om samtlige børn født i 1981, mens børneforløbsundersøgelsen ikke har alle udvalgte børn med i hele perioden fra 1996 til 2003.

Stabilitet eller variation

80 pct. af børnene i undersøgelsen lever stabilt i en familie, hvor der er et ægteskab eller et langvarigt samlivsforhold mellem de biologiske forældre, og 1 pct. har boet alene sammen med deres mor siden fødslen. Det betyder, at i alt 81 pct. af undersøgelsens børn har levet i den samme familie hele deres levetid.

Tabel 2.6

Samlivsforhold. Familierne fordelt efter, hvem der bor sammen i 2003. Procent.

Samlivsforhold	Procent
Biologisk mor og far har levet sammen siden fødslen	80
Moderen har boet alene siden fødslen	1
Moderen/faderen bor med ny partner sammen med barnet (i 2003)	7
Moderen/faderen bor alene sammen med barnet (i 2003)	11
Andet	1
I alt	100

Antal 4.791.

5. Se fx Kampman & Nielsen, 1995, angående dataindholdet i Børnedatabasen.

For de resterende 19 pct. af børnene gælder det, at 11 pct. har levet i to familier. Fx en familie, hvor deres mor har samlevet med faderen, og en familie, hvor moderen har levet alene. Eller omvendt først en familie, hvor moderen har levet alene, og derefter en familie, hvor moderen har levet sammen med en anden mand end den biologiske far.

5 pct. har levet i tre familier, to parfamilier og én, hvor deres mor (eventuelt deres far) har levet alene, mens resten, i alt 3 pct. af alle børn, har levet i mere end tre familier. – Det betyder samlet, at 8 pct. af alle børn har levet i tre eller flere familier, når de er 7½ år gamle.

Stabile, brudte og turbulente barndomsforløb

Dencik og Lauterbach (2002, s. 88) undersøger ligeledes børns bevægelse gennem forældrenes samlivsforhold via analyser af Børnedata-basen. Med udgangspunkt i 1981 fødselsårgangen finder de, at 64 pct. af de nu voksne børn har haft et stabilt barndomsforløb, der ikke indeholder skilsmisse mellem forældrene. De lever således hele deres barndom sammen med moderen og faderen.

I alt 24 pct. lever i et brudt barndomsforløb med højst to forskellige brud i forældrenes samlivsforhold, mens 12 pct. lever i turbulente barndomsforløb med mere end to forskellige brud i forældrenes samlivsforhold.

Dencik og Lauterbachs tal er noget højere end de tilsvarende tal fra børneforløbsundersøgelsen, men de har fulgt børn, til de er fyldt 18 år, mens børneforløbsundersøgelsens børn fortsat har en god del af barndommen tilbage.

Familiens sociale netværk

Det næste, der skal gennemgås, er svarene på spørgsmålene om, hvorvidt familien har et socialt netværk, som de kan trække på, hvis de har brug for ekstra hjælp på det praktiske område. Spørgsmålene i 2003 er en gentagelse af nogle spørgsmål, der blev stillet i 1999 og i 1996. Se tabel 2.7.

I alle tre år er det markant, at det primært er moderens og faderens forældre, som undersøgelsens familier regner med at kunne få hjælp fra, hvis de har brug for hjælp til at få passet barnet.

Tabel 2.7

Andel familier, som altid eller ofte regner med at kunne få hjælp til at passe barnet fra forskellige personer, henholdsvis i 1996, 1999 og 2003. Procent.

		Altid	Ofte
Moderens forældre	1996	58	13
	1999	37	17
	2003	39	16
Faderens forældre	1996	45	13
	1999	29	15
	2003	28	15
Moderens søskende	1996	31	15
	1999	8	9
	2003	9	9
Faderens søskende	1996	23	13
	1999	5	7
	2003	6	5
Anden familie	1996	13	9
	1999	5	5
	2003	5	5
Venner, arbejdskammerater	1996	24	22
	1999	12	14
	2003	13	15
Naboer	1996	13	10
	1999	7	8
	2003	8	10

Procentbasis 1996: 5.426; 1999: 5.274; 2003: 4971.

I analyserne fra 1999 blev det anført, at knap 20 pct. af eneforsørgerne svarer, at de "altid" eller "ofte" forventer at få hjælp fra faderens forældre. Dette gælder stadigvæk.

På alle svarkategorier gives der stort set samme svar i 1999 og 2003. Meget tyder således på, at den ordning, der blev etableret i 1999, fortsat holder. Det er fx stadigvæk tydeligt, at netværket i højere grad er baseret på forældre end på søskende. Venner og arbejdskammerater udgør på de målte områder også en tydeligere del af netværket, end moderens og faderens søskende gør, selvom det fortsat er bedsteforældrene, der er de vigtigste personer.

Tabel 2.8

Andel familier, som altid eller ofte regner med at kunne få hjælp til praktiske huslige gøremål fra forskellige personer, henholdsvis i 1996, 1999 og 2003. Procent.

		Altid	Ofte
Moderens forældre	1996	47	12
	1999	35	12
	2003	34	11
Faderens forældre	1996	34	14
	1999	24	11
	2003	21	10
Moderens søskende	1996	22	15
	1999	11	8
	2003	11	8
Faderens søskende	1996	15	12
	1999	6	6
	2003	6	5
Anden familie	1996	8	7
	1999	5	4
	2003	5	4
Venner, arbejdskammerater	1996	20	21
	1999	12	12
	2003	14	14
Naboer	1996	11	11
	1999	6	7
	2003	8	8

Procentbasis 1996: 5.426; 1999: 5.274; 2003: 4.971.

Undersøges det, om familierne har nogle, de altid eller ofte kan forvente at få hjælp fra, hvis de har brug for praktisk hjælp til huslige opgaver, viser der sig helt samme mønster. Se tabel 2.8.

Som i 1999 har ca. en femtedel af undersøgelsens familier gode sociale ressourcer i og med, de "altid" eller "ofte" kan få hjælp fra både moderens og faderens forældre, mens ligeledes ca. en femtedel aldrig eller kun sjældent kan forvente at få hjælp ved akutte problemer. Begrundelsen for, at familien ikke kan få hjælp, kan fx være, at familien (dvs. bedsteforældrene) bor så langt væk, at det normalt ikke vil være praktisk muligt at træde til, at bedsteforældrene selv er

syge (eller døde) og derfor ikke har mulighed for at yde noget ekstra, eller at relationen til bedsteforældrene ikke har en karakter, som gør det naturligt, at de træder ind, når der er problemer.

Når man skal vurdere familiernes sociale ressourcer, må man derfor antage, at den sidste femtedel, der stort set ikke kan forvente at få hjælp fra netværket ved akutte problemer, kan have færre ressourcer og dermed flere vanskeligheder end flertallet af familierne. Det behøver ikke at betyde, at de på andre felter har markante sociale problemer, men de kan leve med en tyndere margin. For forældre, der også på andre områder har vanskeligheder, må det antages at være en ekstra belastning, når de aldrig eller kun sjældent kan regne med at få hjælp ved akutte problemer.

Harmoni/disharmoni i familien

Endelig, som den femte del i gennemgangen af familiens sociale ressourcer, skal der ses på, hvor sjældent eller hvor hyppigt de samlevende forældre skændes, og hvad de skændes om. Oplysningen om skænderier er taget med i denne sammenhæng, fordi anden forskning (Lindgaard, 2002⁶) peger på, at hyppige skænderier mellem forældrene kan have en indflydelse på barnets voksenliv på samme måde som andre mere traditionelt beskrevne sociale belastninger.

Der er spurgt om skænderier både i 1996, i 1999 og i 2003. I 1999 fremgik det, at der siden 1996 er sket et fald i andelen af familier med mange skænderier. Faldet er analyseret i forhold til andelen af skilsmisser, og det er påvist, at mange skænderier i 1996 øgede risikoen for skilsmisse inden 1999 (Heide Ottosen, 2000), således at det i vid udstrækning kan være skilsmisserne, der forklarer faldet. I 2003 er der endnu færre skænderier end i 1999, uden at der dog kan påvises nogen tydelig forklaring på faldet.

6. Lindgaard har lavet en undersøgelse (ph.d.-afhandling), hvor nu voksne børn fra familier med alkoholmisbrug er sammenlignet med andre børn. Et af resultaterne var, at skænderier mellem forældrene tilsyneladende virkede ligeså skadelige som alkoholmisbruget, forstået på den måde, at børn af forældre, der havde en stor hyppighed af skænderier, havde lige så høj (eller højere) risiko for vanskeligheder i voksenlivet som børn af alkoholmisbrugere. Skilsmissecforskningen har tilsvarende resultater.

Daglige og ugentlige skænderier er sjældent forekommende. Temaer som barnets opdragelse og fordeling af daglige huslige pligter kan dog stadigvæk give anledning til hyppige skænderier i henholdsvis 22 pct. og 19 pct. af familierne. I 1999 var det også disse temaer, der gav de fleste skænderier. I alt 33 pct. af familierne skændes på mindst ét af de to områder mindst et par gange om måneden. 8 pct. af familierne skændes på begge områder ugentligt eller månedligt.

Familier med mange og familier med få ressourcer

Familier med henholdsvis mange og få ressourcer giver deres børn forskellige rammer at vokse op i. Forventningen er, at familier med mange ressourcer giver børnene bedre, bredere og stærkere rammer, end hvad familier med få ressourcer er i stand til. Børn fra familier med mange ressourcer vil således have større chance for at klare sig godt i livet, mens børn fra familier med få ressourcer har mere, de skal overvinde for at komme til at klare sig godt med hensyn til skolegang, uddannelse, arbejde, helbred, ægteskab mv.

Tabel 2.9 viser, hvor stor en andel af børnene, der vokser op i en familie med meget få ressourcer på en række områder. Tre områder omhandler familiens indkomst. I tabellen er anført andelen af familier med lav bruttoindkomst, for enlige forstået som en indkomst på under 150.000 kr., mens den for par udgør under 250.000 kr. (Hussain, 2003).

Få økonomiske ressourcer betyder, at der er tale om en relativ fattig familie, og at barnet derfor kan forventes at have adgang til færre udgiftskrævende ting eller aktiviteter.

Dernæst er der oplysninger om, hvorvidt moderen eller faderen aktuelt (altså 2003) er arbejdsløs, og om moderen eller faderen eventuelt har været arbejdsløs hvert år i perioden 1999-2003, enten hele perioden eller i en periode hvert eneste år. I begge tilfælde er der tale om en længerevarende arbejdsløshedsperiode, som dels kan påvirke barnet i form af, at moderen eller faderen ikke har det godt med at være arbejdsløs, og dels påvirker familiens økonomiske situation.

Som et tredje område er der oplysninger om, hvorvidt moderen og faderen har en faglig uddannelse eller ej. Hvis moderen og faderen ikke har nogen faglig uddannelse, vil familien relativt set være ressourcevag (selvom det selvfølgelig også afhænger af økonomi og tilknytning til arbejdsmarkedet). Forældre uden faglig uddannelse har i denne sammenhæng kun modtaget undervisning i skolen, og relativt set vil de derfor have mindre kulturel kapital end mere uddannede forældre (Jæger et al., 2003).

Et fjerde område omhandler mere personlige forhold hos forældrene. For mødrenes vedkommende, om de har givet udtryk for, at de var deprimerede mindst to af de tre gange, de er blevet interviewet, og

Tabel 2.9

Andelen af børn fra familier med svage ressourcer på angivne områder, inddelt i enlige mødre, enlige fædre, parfamilier og alle familier. 2003 data. Procent.

	Enlige mødre	Enlige fædre	Parfamilier	Alle familier
Lav bruttoindkomst, enlige under 150.000, par under 250.000	16	7	2	4
Oplevelse af familiens økonomi som dårlig	16	7	3	5
Modtager kontanthjælp	12	2	3	4
Moderen uden faglig uddannelse	21	-	13	14
Faderen uden faglig uddannelse	-	31	14	13
Moderen uden arbejde i 2003	13	-	5	6
Faderen uden arbejde i 2003	-	4	3	3
Moderen arbejdsløs i perioden 1999-2002	6	-	3	3
Faderen arbejdsløs i perioden 1999-2002	-	2	1	1
Moderen har følt sig depressiv ved mindst to interview	12	-	6	7
Faderen misbruger alkohol i 2003	-	0	2	2
Uden bedsteforældretnetværk til barnepasning	26	18	17	18
Uden bedsteforældretnetværk til praktisk hjælp	37	36	30	31
Børn, der har levet i tre eller flere familier	13	9	7	8
Skænderier mellem moderen og faderen 2003	-	-	9	8
Antal	568	45	4.326	4.939*

* 32 familier er ikke indgået i opgørelsen.

for fædrenes vedkommende, om der i 2003 blev sagt, at faderen havde et alkoholmisbrug. Begge dele kan være belastende for barnets opvækst, da forældre med sådanne vanskeligheder kan have sværere ved at give barnet den nødvendige opmærksomhed, støtte og omsorg.

For det femte peges der på forældre, der har mindre at trække på i deres sociale netværk end flertallet. Det fremgår, at det især er bedsteforældrene, der stiller op med hjælp og støtte til barnepasning og til løsning af praktiske opgaver i hjemmet. Her peges der derfor på forældre, der aldrig eller kun sjældent kan modtage hjælp fra bedsteforældrene, hvis de ønsker det.

Endelig er der to selvstændige områder, nemlig andelen af børn, der har levet i tre eller flere familier, og andelen af familier med mange skænderier. Begge dele må antages at være forhold, som det kan være belastende for barnet at vokse op under.

Det fremgår, at på alle områder har det store flertal af forældrene ikke nogle problemer, mens et mindretal har. Der, hvor der er flest ressourcetsvage forældre, er på områderne: moderens og faderens faglige uddannelse og uden hjælp fra bedsteforældre til pasning af barn og til andre praktiske opgaver.

Det fremgår desuden, at der på samtlige områder er en væsentlig større andel af enlige mødre, som er ressourcetsvage, end hvad der gælder for parfamilierne. Gruppen af enlige fædre er ligeledes mere ressourcetsvag end parfamilierne, men ikke i så høj grad som de enlige mødre. Det skal dog bemærkes, at der i alt kun er 45 enlige fædre. Informationerne på dette område bør derfor tages med forbehold.

Andel ressourcetsvage familier

Når man skal vurdere, hvor mange af undersøgelsens familier, der må betegnes som ressourcetsvage, er det nødvendigt at undersøge, hvordan de forskellige forhold i tabel 2.9 er fordelt mellem familierne. Er det fx sådan, at samme familie har flere af de nævnte forhold, eller fordeles de helt tilfældigt mellem undersøgelsens familier?

For at gøre dette, kan det være hensigtsmæssigt at samle nogle af informationerne. Nemlig informationerne om familiernes økonomi,

informationerne om henholdsvis moderens og faderens arbejdsløshed og informationerne om hjælp fra bedsteforældrene til henholdsvis barnepasning og praktisk hjælp. For at tydeliggøre det kan man tale om fem forskellige typer problemer:

Økonomiske problemer

Hvis man ser på andelen af familier, som enten har en lav bruttoindkomst, eller hvor den interviewede forælder oplever familiens økonomi som dårlig, eller familien modtager kontanthjælp, så har i alt 10 pct. af familierne mindst ét af de tre problemer. Opgjort på denne måde er der i alt 31 pct. enlige mødre, 11 pct. enlige fædre og 7 pct. parfamilier med økonomiske problemer. I den følgende opgørelse betegnes familien som svag på økonomiske ressourcer, hvis den har mindst ét af de tre nævnte problemer.

Arbejdsløshedsproblemer

Hvis der ses på arbejdsløshedsproblemer forstået som henholdsvis mødre eller fædre, der enten er arbejdsløse i 2003, eller som har været arbejdsløse i perioden 1999-2002, er der i alt 8 pct. af familierne, hvor moderen er arbejdsløs (enlige mødre 17 pct., parfamilier 7 pct.), mens der er i alt 4 pct., hvor faderen er arbejdsløs (enlige fædre 7 pct., parfamilier 4 pct.). I den følgende opgørelse betegnes familien som svag på arbejdsmarkedet, hvis enten moderen eller faderen har haft et eller flere af de nævnte arbejdsløshedsproblemer.

Uddannelsesproblemer

Arbejdsløshed og økonomiske problemer hænger sammen, ligesom begge dele hænger sammen med, at moderen eller faderen ikke har nogen faglig uddannelse. I den følgende opgørelse betegnes familien som ressourcetsvag med hensyn til erhvervsuddannelse, hvis mindst en af forældrene ikke har nogen faglig uddannelse.

Omsorgsproblemer

I denne sammenhæng skal der også inddrages mere psykiske og sociale forhold i opgørelsen af familiens ressourcer. Børn, der i 7-årsalderen har levet i tre eller flere familier, vil blive betragtet som børn fra resourcesvage familier. Det samme gælder børn af deprimerede mødre og børn af fædre med alkoholproblemer samt børn i familier med mange skænderier. I alle fire tilfælde kan man være bekymret for, om familiens voksne i den tumult, som der er i deres eget liv, har

kræfter til i tilstrækkelig grad at tage sig af børnene. Også her er der en indbyrdes sammenhæng forstået som, at deprimerede mødre statistisk set oftere har oplevet samlivsbrud. Fædrenes alkoholmisbrug ser derimod ikke ud til at have sammenhæng med skilsmisser.⁷ I den følgende opgørelse vil familierne blive betegnet som ressourcetsvage henholdsvis: hvis moderen er deprimeret eller faderen har alkoholmisbrug, hvis barnet har haft flere end tre familier, eller hvis familien har mange skænderier mellem moderen og faderen.

Netværksproblemer

De sidste to områder, nemlig adgang til hjælp fra bedsteforældre til henholdsvis barnepasning og praktiske opgaver, er bearbejdet på en lidt anden måde. For at mindske antallet af familier, der kan karakteriseres på denne måde, er de to oplysninger samlet sådan, at familien både skal være uden bedsteforældrehjælp til barnepasning og uden bedsteforældrehjælp til andre praktiske opgaver for at indgå.

Gøres det op på denne måde, så har i alt 14 pct. af familierne ikke adgang til bedsteforældrehjælp, heraf 22 pct. enlige mødre, 18 pct. enlige fædre og 13 pct. parfamilier. I den følgende opgørelse vil familien blive betegnet som ressourcetsvag på netværksområdet, hvis bedsteforældrene hverken bidrager med hjælp til barnepasning eller andre praktiske opgaver.

Sammenholdes svarene på spørgsmålene i de nævnte områder, så har 80 pct. af alle familier højst ét af de fem gennemgåede problemer. Disse familier vil fremover blive betegnet som ressourcestærke familier. 13 pct. af familierne har to af de gennemgåede problemer. Disse familier vil fremover blive betegnet som delvist ressourcetsvage og kan betragtes som en mellemgruppe, hvad angår ressourcer, mens 7 pct. af familierne har tre eller flere af de gennemgåede problemer. Disse familier vil blive betegnet som ressourcetsvage. Fordelingen på henholdsvis enlige mødre, enlige fædre og parfamilier fremgår af tabel 2.10.

7. Jf. dog, at 19 pct. af skilsmisserne har haft alkoholmisbrug som en del af årsagen til skilsmissen.

Tabel 2.10

Andelen af ressourcestærke, delvist ressourcesvage og ressourcesvage familier fordelt på henholdsvis enlige mødre, enlige fædre og parfamilier. 2003 data. Procent.

	Enlige mødre	Enlige fædre	Parfamilier	Alle
Ressourcesvage	13	7	6	7
Delvist ressourcesvage	19	16	12	13
Ressourcestærke	68	78	82	80
I alt	100	101	100	100
Antal	568	45	4.326	4.936*

*32 familier indgår ikke.

Tabel 2.10 viser, at det store flertal af parfamilierne har mange ressourcer samtidigt med, at der er et betragteligt mindretal med færre eller ganske få ressourcer. For de enlige mødre gælder det, at færre familier har ressourcer, og nogle flere familier er ressourcesvage. I alt er cirka en tredjedel af familierne med enlige mødre delvist ressourcesvage eller ressourcesvage.

De enlige fædres familier placerer sig mellem de enlige mødre og parfamilierne, dog er der ikke flere ressourcesvage familier end blandt parfamilierne. Antallet af familier med en enlig far er dog så lille, at resultatet skal tages med forbehold.

Relation til social arv

Inddelingen af familier i henholdsvis ressourcestærke, delvist ressourcesvage og ressourcesvage familier indgår i arbejdet med at finde familier, hvor der kan være en særlig risiko for negativ social arv fra forældre til børn.

På hver af de fem nævnte typer problemer kan man for så vidt tale om negativ social arv forstået som, at børn af forældre med dårlig økonomi i højere grad end andre børn kan risikere selv at få en dårlig økonomi som voksne og tilsvarende for de fire andre områder. Samtidigt ved vi, at selvom risikoen er større for lige præcis disse børn end for de øvrige børn i undersøgelsen, så vil flertallet af alle børn ikke kunne forventes at få en dårlig økonomi som voksne. Mange (måske de fleste) af de børn, der er vokset op med en dårlig økonomi, vil som voksne have en bedre økonomi, end deres forældre havde. Samme

forhold gælder for de øvrige problemområder (se fx Werner & Smith, 1992). Det forhold, at forældrene har større problemer end andre familier på et givent område, kan derfor ikke i sig selv anses for nogen tilstrækkelig begrundelse for, at børnene får tilsvarende problemer.

Skal man have nogle mere sikre indikatorer for, hvilke børn der i særlig grad kan antages at have risiko for negativ social arv, er det derfor nødvendigt at se på, i hvilket omfang der er tale om en kombination af problemer for familien under barnets opvækst. Tankegangen er, at det må anses for normalt at have nogle problemer, eventuelt at have problemer i en tidsbegrænset periode. Alle kan forventes at have problemer i et vist omfang, ligesom alle kan forventes i en eller anden grad at løse problemerne, måske ikke altid optimalt, men alligevel finde en løsning. For mindre børn vil det især være forældrene, der skal have ressourcer til at løse børnenes problemer. I det omfang forældre bliver inddraget, vil forældre med almindelige gode ressourcer altid kunne forventes at bidrage til en løsning af barnets problemer.

Når vi taler om risiko for negativ social arv, er forholdene ikke så enkle. Her er der tale om forældre, der i ringere grad end andre forældre er i stand til at bidrage til løsning af såvel egne som barnets problemer. For barnet kan det betyde, at selv problemer, der som udgangspunkt måske ikke er så forfærdelig komplicerede, ikke bliver afhjulpet. Fx vil et barn, der bliver drillet eller chikaneret i daginstitution eller skole, langt bedre kunne få hjælp af almindeligt velfungerende forældre, end et barn vil kunne, hvis det har en mor, der lige siden barnets fødsel (og måske længere) har følt, at hun var deprimeret, som er arbejdsløs, ikke har nogen uddannelse og ikke kan forvente praktisk hjælp fra sine egne forældre. Løses problemerne ikke, må barnet derfor antages at have større risiko for også som voksen at få det svært, have problemer – og måske komme til at føle sig deprimeret.

I det følgende vil inddelingen af familier efter, hvor mange ressourcer de har, danne udgangspunkt for forventningen om risiko for negativ social arv. Delvist ressourcesvage familier antages at have nogen risiko for negativ social arv, mens ressourcesvage familier antages at have en forøget risiko for negativ social arv, hvor der ved negativ social arv i denne sammenhæng forstås, at barnet har en forøget risiko for på en række områder at få problemer/vanskeligheder, der kan give barnet et dårligere liv både som barn og senere som voksen.

I de følgende analyser vil de problemer, der er påvist specielt i forbindelse med børnenes psykiske udvikling og i forbindelse med skolestart, blive set i relation til, om barnet kommer fra en ressourcestærk, en delvist ressourcesvag eller en ressourcesvag familie. Det kan allerede, mens børnene er i 7-årsalderen give os et billede af, i hvilket omfang de vokser op med problemer, herunder problemer, som deres forældre kun har få ressourcer til at løse.

KAPITEL 3

BARNET – TEMAER FOR UDVIKLING

I dette kapitel flyttes fokus fra familien til barnet. Målet er at beskrive børnenes udvikling i perioden 1999-2003. Der redegøres for henholdsvis pigers og drenges udvikling samt for, hvor mange piger og drenge der i særlig grad ser ud til at have haft en dårlig udvikling, og som derfor må antages fremover at kunne få større vanskeligheder end flertallet af børnene.

Børnenes udvikling beskrives ud fra en bred udviklingspsykologisk forståelse (jvf. kapitel 1). Ved gennemgangen af resultaterne fra dataindsamlingen i 1999 blev det teoretiske grundlag for karakteristikken af børnenes udvikling beskrevet (se Christensen, 2000, kapitel 3). I det følgende gives et kort resume af de tanker, der lå bag beslutningen om valg af teoretisk grundlag for denne del af undersøgelsen.

Temaer for udvikling

Der blev i rapporten *Det 3-årige barn* (Christensen, 2000) argumenteret for, at det principielt er vanskeligt at lægge faste linjer for, hvordan barnets udvikling beskrives. De valg/den teoretiske sammenhæng, der kan forekomme meningsfuld i dag, kan måske være helt utilstrækkeligt om 10 eller 20 år, hvor undersøgelsens resultater fortsat gerne skal kunne bruges. I et forsøg på at forebygge alt for store vanskeligheder blev det derfor besluttet, at beskrive børnenes udvikling i en række “temaer for udvikling” i stedet for at relatere udviklingen til én bestemt teori.

“Temaer for udvikling” er inspireret af begrebet “livstema” (Stern, 1991), der inden for udviklingspsykologien forstås som et alternativ til teorier, der opererer med faste udviklingsforløb, hvor udvikling sker efter et fast tidsskema i en række forud ordnede faser. I modsætning til at se udvikling som et fast ordnet forløb, betragtes et livstema som et livsområde, der livet igennem udgør en betydningsfuld arena for problemer og for individets udviklingskampe, udviklingskonflikter og modningsproces. Eksempelvis kan relationer til andre mennesker anses for et livstema og på den måde sætte rammer for studier af problemer, udvikling, konflikter og modning. Hvis et individ i særlig grad har vanskeligheder på dette område, vil området livet igennem kunne danne basis for iagttagelser og vurderinger af problemer og ressourcer. En konsekvens vil være, at det dermed bliver mere relevant løbende at undersøge problemer i forbindelse med relationer til andre mennesker på forskellige tidspunkter i livet end specifikt at undersøge relationsproblemer i forskellige aldersfaser.

Det blev dog anset som for ambitiøst direkte at forsøge at anvende begrebet “livstema” i undersøgelsens analyser. Hvis det skulle gøres, ville det være nødvendigt, at der først var gennemført en række teoretiske refleksioner og analyser, som kunne styre valget. Det blev derfor besluttet mere deskriptivt at tale om “temaer for udvikling”.

Der blev udvalgt seks temaer for udvikling, som tilsammen kunne give en karakteristik af barnets tilstand på det pågældende tidspunkt. Målet var via forskellige delbeskrivelser at danne en meningsfuld helhed, der kunne bruges fremover i analyser.

De seks temaer, som fortsat danner udgangspunkt for beskrivelsen af barnets udvikling, er:

- barnets helbredsmæssige ressourcer,
- forældrenes oplevelse af barnet med hensyn til opdragelse,
- barnets relation til jævnaldrende,
- barnets socialitet,
- barnets opmærksomhed,
- barnets ængstelse/hvor ængsteligt er barnet.

Spørgsmål til belysning af temaerne

Tema 1 om barnets helbredsmæssige ressourcer og tema 2 om forældrenes oplevelse af barnet blev i 1999 belyst via almindelige direkte spørgsmål (fx: Har barnet været indlagt på hospital siden sidste interview? Eller: Hvordan synes du, det er at opdrage barnet?) med efterfølgende svarkategorier. I 2003 er det stort set de samme spørgsmål, der bruges.

De øvrige fire temaer blev i 1999 belyst via spørgsmål, der tog udgangspunkt i udviklingspsykologiske undersøgelsesspørgsmål baseret på centrale udenlandske arbejder (især Rutter, 1967; Tremblay et al., 1987; Richman & Graham, 1971). Spørgsmålene fungerede tilfredsstillende, men de blev dog kritiseret for, at der primært var tale om negative udsagn om børnene, som mødre blev bedt om at forholde sig til.

I 2003 blev data for de fire temaer indsamlet med brug af nye mere positivt formulerede spørgsmål, der teoretisk havde samme udgangspunkt som spørgsmålene brugt i 1999. Det drejer sig om spørgsmålene fra The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) (Goodman, 1997; Goodman et al. 1998; Goodman & Scott, 1999; Goodman, 2001), der blev oversat til dansk i 2001)¹.

The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)

SDQ-spørgsmålene er opbygget, så de belyser fem forskellige temaer: forekomst af emotionelle problemer, forekomst af adfærdsproblemer, forekomst af hyperaktivitet, problemer i relation til kammerater og prosocial adfærd. Hvert tema belyses via fem spørgsmål. Svarene giver forskellige point, som tælles op og ses i relation til en etableret pointscore (kaldes symptom score), der viser, om det enkelte barn befinder sig inden for normalområdet for det pågældende tema (altså om barnets score ligger normalt), om barnet befinder sig på grænsen til det normale (borderline i den engelske scoringsliste), eller om barnet befinder sig i det ikke-normale område (abnormal i den engelske scoringsliste).

1. Er tilgængelig på internettet på www.sdqinfo.com

Det er vigtigt at bemærke, at ordet “normal” i denne sammenhæng skal forstås som statistisk normalitet, idet der ikke er tale om, at der gennemføres en individuel klinisk psykologisk vurdering af børnene.

SDQ-spørgeskemaet er i de seneste år blevet brugt i en række undersøgelser i de nordiske lande (se fx Smedje et al., 1999; Koskeleinen et al., 2001).² I løbet af 2003 blev der gennemført en nordisk analyse af brugen af SDQ-spørgsmål og scoring (Obel et al., 2004). Resultaterne for de 7-årige børn i børneforløbsundersøgelsen indgik i analysen og kunne da sammenlignes med resultater fra norske, svenske, finske og islandske undersøgelser.

Der blev kun fundet ganske små forskelle i SDQ-scores i de forskellige nordiske lande, så selvom skalaen endnu ikke er etableret med nordiske normer og nordisk evaluering af funktionen, er det indtrykket, at det er en velfungerende skala.

I det følgende gennemgås undersøgelsens resultater på hvert af de seks temaer for udvikling. For hvert tema beskrives det generelle billede, billedet for henholdsvis piger og drenge samt spredning og individuelle forskelle.

Tema 1 Helbredsmæssige ressourcer

De fleste børn har – som man måtte forvente ud fra anden forskning (fx Nielsen et al., 1998; Nielsen et al., 2001) – været “almindeligt raske” gennem de seneste 12 måneder. Kun 4 pct. af børnene har haft enkelte sygdomsperioder, samtidig med at de har haft symptomer eller skrantet/været sløje i den mellemliggende tid, mens de øvrige børn enten har haft en enkelt sygdomsperiode (60 pct.) eller har været raske hele tiden (35 pct.).

2. Er også brugt i en række andre lande, men her er det mest relevant at fokusere på de nordiske lande.

Indlæggelser

I 1999, da børnene var 3½ år gamle, havde 21 pct. været indlagt på hospital én gang, mens 9 pct. havde været indlagt to eller flere gange. Resultaterne svarer til, hvad man finder i undersøgelser baseret på data fra Landspatientregistret (Nielsen et al., 1998). Børn med medfødte handicap samt børn med kroniske lidelser havde været indlagt oftere end andre børn.

I perioden 1999 til 2003 har 16 pct. af børnene været indlagt på hospital. 12 pct. har været indlagt én gang, 2 pct. har været indlagt to gange, mens de resterende 2 pct. har været indlagt tre eller flere gange. Igen har børn med handicap og kroniske lidelser været oftere indlagt end de øvrige børn.

Nielsen et al., (2001) finder, at 4,8 pct. af pigerne i alderen 2-6 år og 8,3 pct. af drengene i alderen 2-6 år inden for de seneste 12 måneder har været indlagt på hospital. Men da der er tale om en opgørelse baseret på de seneste 12 måneder for børn, der nu er 7 år gamle, kan tallene ikke direkte sammenlignes med resultaterne fra børneforløbsundersøgelsen.

Der er en kønsmæssig skævhed, idet drenge i børneforløbsundersøgelsen oftere end piger har været indlagt (både en, to og flere gange). Forskellen i pigers og drenges indlæggelser svarer til, hvad andre danske undersøgelser har fundet (Nielsen et al., 2001), hvor det dog specielt anføres, at forskellen kun er sikker blandt de yngste børn (specificeret til børn under 7 år).

Handicap

4 pct. af børnene havde et fysisk eller psykisk handicap, da de var knap ½ år gamle. Tre år senere var der lidt flere børn, der havde fået konstateret et fysisk eller psykisk handicap.

I alt 18 pct. af alle børn havde i 1999 en kronisk sygdom konstateret af en læge, i ni af ti tilfælde var der tale om astma/astmatisk bronchitis, fødemiddelallergi eller børneeksem/astmaeksem.

I 2003 blev der spurgt efter fysiske og psykiske sygdomme, nedsat syn, nedsat hørelse, alvorlige talefejl, ordblindhed, andet større han-

dicap, epilepsi, sukkersyge, hjertesygdom, kræftsygdom samt anden kronisk sygdom konstateret af en læge.

I alt 13 pct. af samtlige børn havde mindst én af disse lidelser. I de fleste tilfælde er der tale om børn, som også havde disse (eller tilsvarende) vanskeligheder i 1999. Der spørges om i alt 15 forskellige forhold, og børnene fordeler sig på samtlige nævnte forhold. For lidt under halvdelen af børnene oplyses det, at barnet lider af "anden kronisk sygdom", dvs. en sygdom, som der ikke specifikt er spurgt om.

Det er forskelligt, hvad lidelserne betyder i børnenes dagligdag. For ca. en tredjedel af børnene med handicap eller kronisk sygdom konstateres det, at der på grund af barnets sygdom eller handicap bliver taget særlige hensyn i skolen. Denne procentangivelse er dog formentlig lidt lav i og med, at kun tre fjerdele af børnene er startet i skolen i 2003 (men flertallet af de børn, der ikke er startet i skole, går dog i børnehaveklasse).

Ligeledes oplyses det for ca. en tredjedel af børnene med handicap eller kronisk sygdom, at barnet til daglig er hæmmet af sit handicap eller af sin sygdom. Tilsvarende er der ca. en tredjedel, der oplyses ikke at kunne lege normalt sammen med andre børn.

Det betyder, at der er tale om konstant påvirkning af dagligdag og skolegang for ca. en tredjedel af de børn, der er ramt af handicap eller kronisk sygdom, svarende til ca. 4 pct. af alle børn.

Der er flere drenge end piger, som er berørt af problemerne. På enkelte områder er der en statistisk korrelation ($p < 0.05$) mellem forekomst og køn. Hver gang på den måde, at flere drenge end piger er belastet af handicapet eller af den kroniske sygdom. Det drejer sig om følgende fem forhold: psykisk udviklingshæmning, DAMP/ADHD, nedsat hørelse i svær grad, alvorlig talefejl (her er $p < 0.01$) samt anden kronisk sygdom. Desuden har flere drenge end piger en børnepsykiatrisk sygdom, dog uden at sammenhængen er signifikant.

Samlet er der således tale om, at det store flertal af børnene har et godt helbred. Dog har 4 pct. af børnene et handicap eller en kronisk sygdom, der dagligt påvirker børnenes tilværelse på en måde, så barnet ikke får samme erfaringer fra dagligdagen, som andre jævnaldrende børn.

Tema 2

Forældrenes oplevelse af barnet med hensyn til opdragelse

Mødrene blev både i 1999 og i 2003 spurgt om, hvorvidt de oplevede barnet som et barn, det var nemt eller svært at opdrage. Svarene fremgår af tabel 3.1, som viser, at forældrene generelt synes, det er blevet nemmere at opdrage barnet, når det er 7½ år gammelt, end de gjorde, da det var 3½ år gammelt. Dog synes 14 pct. af mødrene stadig, at barnet i perioder eller for det meste er svært at opdrage.

Det store flertal af børnene bliver således ved begge interview betegnet som nemme at opdrage, en mindre gruppe som svære. De 5 pct., der i begge interview betegnes som svære at opdrage, må antages at have en række vanskeligheder i dagligdagen. Det samme må antages at gælde for de 8 pct., der blev betegnet som nemme i 1999 og svære i 2003.

Undersøges sammenhængen mellem, hvilke børn der var nemme eller svære at opdrage henholdsvis i 1999 og i 2003, er der en markant tendens til, at børn, som var svære at opdrage i 1999, også er svære at opdrage i 2003. Det er samme tendens som i materialet fra 1999, hvor det kunne konstateres, at "nemme børn forbliver nemme" i og med, at børn, der i 1996 var blevet betegnet som henholdsvis nemme eller vanskelige børn, tenderede mod at blive karakteriseret på en tilsvarende måde i 1999.

Ser man på børn, der er henholdsvis nemme og svære at opdrage fordelt efter køn, er der i 1999 ikke nogen forskel mellem piger og

Tabel 3.1

Karakteristik af barnet som nemt eller svært at opdrage. Data 1999 og 2003. Procent.

Barnet er...	1999	2003
For det meste nemt at opdrage	55	66
Både nemt og svært at opdrage	23	19
I perioder er det svært	16	11
For det meste svært	5	3
I alt	99	99
Antal	5.288	4.971

Tabel 3.2

Børnene fordelt efter, om de var nemme eller svære at opdrage henholdsvis i 1999 og i 2003. Procent.

	2003 Nemt at opdrage	2003 Svært at opdrage	Sum
1999 Nemt at opdrage	71	8	79
1999 Svært at opdrage	15	5	20
Sum	86	13	99

Procentbasis: 4.871 børn.

drengene. I 2003 derimod er der en signifikant forskel, som peger på, at drenge er vanskeligere at opdrage end piger er, selvom det for begge køn gælder, at langt de fleste bliver betegnet som nemme at opdrage.

Desuden bliver henholdsvis 24 pct. af børnene fra ressourcetsvage familier, 19 pct. af børnene fra delvist ressourcetsvage familier og 13 pct. af børnene fra ressourcestærke familier i perioder eller for det meste betegnet som svære at opdrage. Det betyder, at der er en markant tendens til, at børn, der lever i delvist ressourcetsvage eller i ressourcetsvage familier, oftere end børn fra ressourcestærke familier bliver betegnet som svære at opdrage. Dette kan ses som en afspejling af mødrenes færre ressourcer. De har få ressourcer og formentlig derfor vanskeligere ved at løse konflikter eller problemer i relation til børnene.

Set fra børnenes perspektiv betyder det, at det at vokse op i en familie med kun få ressourcer giver en øget risiko for, at der kan være vanskeligheder i relationen mellem barn og mor. En del børn møder således verdenen både med den vanskelighed, at familien har få ressourcer og med den vanskelighed, at deres mor finder, de er svære at opdrage.

Tema 3

Relation til jævnaldrende

I 1999 var der oplysninger om, hvorvidt barnet havde mindst én ven, samt om, hvorvidt barnet hyppigt blev drillet eller slået af andre børn. Tre fjerdedele af børnene havde mindst én nær ven. Resten blev oplyst ikke at have nogen nær ven i nogle tilfælde formentlig, fordi barnet lige havde skiftet dagpasning og derfor ikke havde fået etableret venskaber i hverdagen. I 2003 har 97 pct. af børnene mindst en god ven.

Endvidere blev det i 1999 oplyst, at 11 pct. drenge og 8 pct. piger i særlig grad blev drillet eller slået af andre børn. De samme spørgsmål blev gentaget i 2003.

Der er i 2003 sket en ændring med hensyn til børnenes erfaringer med at blive slået, drillet og med at græde som følge af drilleri/chikane. Der er væsentlig færre børn, hvor det i nogen grad passer, at børnene bliver slået, ligesom der er færre børn, hvor det i nogen grad passer, at børnene ofte græder pga. andre børns drilleri eller chikane.

I begge tilfælde ændringer, som man kunne forvente, fordi børnene er blevet ældre. 7-årige børn vil i højere grad drille, end de vil slå, hvis der er en kammerat, de på en eller anden måde finder speciel. Andelen af børn, der bliver drillet, er stort set uændret.

I 1999 kunne i alt 11 pct. af drengene og 8 pct. af pigerne karakteriseres som særligt belastede³ med hensyn til at blive slået, drillet eller græde på grund af drilleri eller chikane. Opgjort på samme måde er der i 2003 flere børn, som er særligt belastede. I alt 15 pct. af drengene og 10 pct. af pigerne kan karakteriseres som særligt belastede.

3. Mødrene karakteriserer børnene ved, at det "i høj grad passer", på et af udsagnene om, at de bliver drillet af andre børn, bliver slået af andre børn eller ofte/jævnligt græder på grund af andre børns drilleri/chikane. Eller mødre svarer, at det "passer i nogen grad" på mindst to af de nævnte udsagn.

Tabel 3.3

Børnene fordelt efter erfaringer med at blive slået, drillet og med at græde som følge af drilleri/chikane, henholdsvis i 1999 og 2003. Procent.

		Passer i høj grad	Passer i nogen grad	Passer slet ikke	Ved ikke	I alt
Bliver slået af andre børn	1999	4	43	50	3	100
	2003	2	11	86	0	99
Bliver drillet	1999	1	21	74	3	99
	2003	4	19	77	0	100
Græder ofte/jævnligt pga. andre børns drilleri/chikane	1999	2	13	83	2	100
	2003	2	7	90	0	99

Procentbasis: 1999 i alt 5.260 børn; 2003 i alt 4.967 børn.

Ud over en gentagelse af spørgsmålene fra 1999 er der i 2003 foretaget indsamling af informationer ved hjælp af det internationale spørgeskema om barnets styrker og vanskeligheder (The Strengths and Difficulties Questionnaire, SDQ). Her er der udarbejdet en særlig score vedrørende problemer i relation til jævnaldrende, baseret på i alt fem spørgsmål, der omhandler forhold som:

- om barnet er lidt af en enspænder, der mest leger alene,
- om barnet har mindst én god ven,
- om barnet generelt er vellidt af andre børn,
- om barnet bliver mobbet eller drillet af andre børn og
- om barnet kommer bedre ud af det med voksne end med andre børn.

90 pct. af børnene (88 pct. af drengene og 92 pct. af pigerne) bliver ved opgørelsen karakteriseret som "normale". Det betyder, at de har få vanskeligheder på de nævnte områder, eventuelt en del vanskeligheder på et enkelt område. Men generelt har de hverken flere eller færre problemer, end man må forvente.

4 pct. af børnene (5 pct. af drengene og 4 pct. af pigerne) har flere problemer, end hvad man kan forvente. De bliver i opgørelsen karakteriseret som værende "på grænsen til det normale".

Endelig har 5 pct. af børnene (6 pct. af drengene og 4 pct. af pigerne) mange problemer i relationerne til jævnaldrende; disse børn bliver i opgørelsen karakteriseret som "ikke normale" (1 pct. er uoplyste).

Samlet har i alt 9 pct. af børnene (11 pct. af drengene og 7 pct. af pigerne) flere vanskeligheder i relationerne til jævnaldrende end, hvad der må anses for almindeligt.

Både for piger og drenge er der en markant tendens til, at mødre oftere oplever børnene som svære at opdrage, hvis de har mere end normale vanskeligheder i relationerne til jævnaldrende.

Ligesom i 1999 kan det således konstateres, at der er en tendens til, at børn med særlige vanskeligheder i relation til jævnaldrende også har vanskeligheder i relation til deres mor.

Desuden er tendensen, at børn i delvist ressourcetsvage familier og børn i ressourcetsvage familier markant oftere end børn fra ressourcestærke familier har konflikter i relation til jævnaldrende. Henholdsvis 20 pct. af børnene fra ressourcetsvage familier og 13 pct. af børnene fra delvist ressourcetsvage familier har vanskeligheder i relation til jævnaldrende, der kan karakteriseres som "på grænsen til det normale" eller "ikke normale", mens der for børn i ressourcestærke familier er 7 pct., der har vanskeligheder.

Tema 4 Socialitet

Socialitet blev i 1999 karakteriseret som relationen mellem den enkelte og omgivelserne. Målet var at undersøge, om barnet opførte sig på en måde, som enten måtte anses at fremme eller at hæmme kontakten. Prosocial adfærd var adfærd, som kunne fremme kontakten, mens antisocial adfærd var adfærd, som kunne hæmme kontakten.

I 2003 er socialitet belyst ved hjælp af spørgsmålene om styrke og vanskeligheder (SDQ-skalaen). Den prosociale adfærd belyses via fem spørgsmål :

- om, hvorvidt barnet er hensynsfuldt og betænksomt over for andre,
- om barnet er god til at dele ting med andre børn,
- om barnet prøver at hjælpe, hvis der er nogen, der slår sig, er kede af det eller skidt tilpas,
- om barnet er god mod mindre børn, og
- om barnet ofte af sig selv tilbyder at hjælpe andre.

Spørgsmål, der ligger tæt op ad, hvad der blev spurgt om i 1999.

Den antisociale adfærd, som var betegnelsen i 1999, bliver i 2003 (med udgangspunkt i SDQ-skalaen) betegnet som adfærdsproblemer. Her stilles der fem spørgsmål, hvor der spørges til:

- om barnet ofte har raserianfald eller let bliver hidsigt,
- om barnet for det meste gør, hvad der bliver sagt,
- om barnet ofte kommer i slagsmål eller mobber andre børn,
- om barnet ofte lyver eller snyder, og
- om barnet stjæler fra hjemmet, i skolen eller andre steder.

I alle tilfælde er der tale om en adfærd, der kan være hæmmende for det fælles sociale liv, og som kan karakteriseres som et adfærdsproblem.

Børnene scorer generelt højt på den prosociale adfærd. 96 pct. af pigerne og 91 pct. af drengene (94 pct. af alle) scorer, så de kan karakteriseres som "normale" med hensyn til prosocial adfærd. 1 pct. piger og 3 pct. drenge (2 pct. af alle) karakteriseres som værende "på grænsen til det normale", mens 1 pct. piger og 3 pct. drenge (2 pct. af alle) karakteriseres som "ikke normale" med hensyn til prosocial adfærd. – For 3 pct. er der ikke tilstrækkelige oplysninger til, at der kan scores.

I forhold til 1999 er der en større del af børnene, hvis adfærd betegnes som prosocial, stadigvæk dog flere piger end drenge, selvom der er mindre forskel end tidligere. Stigningen – og den større lighed mellem kønnene – må formentlig ses i forbindelse med, at børnene er blevet ældre. Netop prosocial adfærd er relateret til alder og i 1999, da børnene var ca. 3½ år gamle, var der en del børn, hvor spørgsmålene endnu ikke var helt relevante, og hvor der derfor ikke var svar på spørgsmålene.

Angående adfærdsmæssige problemer er der i 2003 i alt 82 pct. af pigerne og 81 pct. af drengene (81 pct. af alle), hvis adfærd karakteriseres som “normal”, 10 pct. piger og 9 pct. drenge (10 pct. af alle), hvor adfærden karakteriseres som “på grænsen til normal” og 7 pct. piger og 10 pct. drenge (9 pct. af alle), hvor adfærden karakteriseres som “ikke normal”. – For 1 pct. af børnene er der uoplyste spørgsmål, så der ikke kan scores. Som i 1999 er der flere drenge end piger, hvor der er tale om “ikke normale” adfærdsmæssige problemer.

Sammenholdes resultatet med, hvilke familier børnene kommer fra, er der markant flere børn med adfærdsmæssige problemer i de ressourcetsvage og delvist ressourcetsvage familier, end der er i de ressourcestærke familier. Henholdsvis 36 pct. af børnene fra ressourcetsvage familier, 26 pct. af børnene fra delvist ressourcetsvage familier og 16 pct. af børnene fra ressourcestærke familier har adfærdsmæssige problemer.

Det vil sige, at det endnu engang bliver bekræftet, at tendensen er, at børn fra familier med få ressourcer også på det mere personlige område har flere problemer at slås med end flertallet af børnene.

Tema 5 Opmærksomhed

I 1999 blev temaet opmærksomhed belyst via spørgsmål om koncentration, rastløshed og impulsivitet. I 2003 er det de samme forhold, der belyses gennem SDQ-skalaens spørgsmål om hyperaktivitet, hvor der via fem spørgsmål spørges til:

- om barnet er rastløst, “overaktivt”,
- om barnet konstant sidder uroligt på stolen og har svært ved at holde arme og ben i ro,
- om barnet er nemt at distrahere og let taber koncentrationen,
- om barnet tænker sig om, før det handler, og
- om barnet gør tingene færdigt, er god til at koncentrere sig.

89 pct. af pigerne og 82 pct. af drengene (86 pct. af samtlige) kan karakteriseres som “normale” på dette område, dvs. de er ikke hyperaktive.

4 pct. piger og 5 pct. drenge (5 pct. af alle) kan karakteriseres på grænsen til det normale, mens 6 pct. piger og 12 pct. drenge (9 pct. af alle) kan karakteriseres som "ikke normale".

Det ses, at drenge i langt højere grad end piger kan karakteriseres ved en hyperaktiv adfærd. Det svarer til resultaterne fra 1999 – og svarer også til almindelig erfaring på dette område. Drenge har generelt oftere problemer med hyperaktivitet, end piger har.

Der er en markant tendens til, at hyperaktive børn oftere findes i ressourcetsvage og delvist ressourcetsvage familier end i ressourcestærke familier. I alt 27 pct. af børnene fra ressourcetsvage familier, 21 pct. af børnene fra delvist ressourcetsvage familier og 12 pct. af børnene fra ressourcestærke familier har problemer med hyperaktivitet.

Tema 6 Ængstelse

Ængstelse blev i 1999 karakteriseret som en almindelig eller relativ let uro eller frygt, der er mindre intens end angst (fra *Pædagogisk-psykologisk ordbog*). Temaet blev belyst via en række spørgsmål, der også tenderede at belyse depressivitet. Der var i 1999 ikke mange børn, der blev karakteriseret som ængstelige (eller muligvis deprimerede).

I 2003 belyses ængstelse ved skalaen emotionelle problemer fra SDQ-skemaet. Oplysningerne her er lidt bredere end tidligere og peger mere direkte i retning af ængstelse. De tre spørgsmål fra 1999, der pegede i retning af depressivitet, er ikke med.

SDQ-skemaet indeholder fem spørgsmål:

- klager barnet ofte over hovedpine, ondt i maven eller kvalme,
- bekymrer barnet sig over mange ting, virker det bekymret,
- er barnet ofte ked af det, trist eller har let til gråd,
- er barnet utrygt og klæbende i nye situationer, og bliver det nemt usikker på sig selv, og
- er barnet bange for mange ting, nemt at skræmme.

80 pct. af pigerne og 81 pct. af drengene (81 pct. af alle) kan karakteriseres som "normale" inden for temaet ængstelse. 8 pct. piger og

8 pct. drenge (8 pct. af alle) kan karakteriseres som “på grænsen til det normale”, mens 11 pct. piger og 11 pct. drenge (11 pct. af alle) kan karakteriseres som “ikke normale”. På dette tema er der altså ikke nogen kønsforskelle.

Andelen af piger og drenge med vanskeligheder inden for temaet ængstelse er højere i 2003 end i 1999, men da temaet er ændret i retning af spørgsmål, der mere direkte peger i retning af ængstelse – og ikke (in)direkte i retning af depression – er ændringen i overensstemmelse med, hvad man må forvente.

I alt har 34 pct. af børnene fra de ressourcetsvage familier, 26 pct. af børnene fra de delvist ressourcetsvage familier og 16 pct. af børnene fra ressourcestærke familier mere ængstelse end, hvad der betegnes som normalt. Dvs. at der også på dette område er en markant tendens til, at børn fra helt eller delvist ressourcetsvage familier har flere vanskeligheder end børn fra ressourcestærke familier.

Børn med særlige vanskeligheder

På hvert af de gennemgåede temaer for udvikling udvikler flertallet af børnene sig efter samme retningslinjer og ligger inden for det store område, hvor børnene har det godt. Samtidigt er der hver gang en mindre gruppe børn med særlige vanskeligheder.

Fire af de fem temaer på SDQ-skalaen lægger vægt på at beskrive børn med særlige vanskeligheder. Det drejer sig om:

- børn med vanskeligheder med hensyn til relationer til jævnaldrende (kammerater),
- børn med adfærdsproblemer,
- børn med hyperaktivitet og
- børn med emotionelle problemer.

Temaet prosocial adfærd hører ikke med her, da det karakteriserer børn, som i særlig grad klarer sig godt.

Ud over karakteristikken på hvert af de fire temaer i SDQ-skalaen kan der også laves en samlet opgørelse over barnets vanskeligheder. Det sker ved at svarene på de fire temaer kædes sammen.

Andel børn med særlige vanskeligheder

I SDQ's scoringssystem er det opgjort, hvad der er en henholdsvis "normal", "på grænsen til det normale" og "ikke normal" scoring, når de fire temaer gøres op samlet. Børn, hvis adfærd er karakteriseret som "på grænsen til det normale" eller som "ikke normal" i én af de enkeltstående opgørelser, uden at de har problemer på andre områder, vil således i den samlede opgørelse blive karakteriseret ved en "normal" adfærd.

I alt 92 pct. af pigerne og 89 pct. af drengene (91 pct. samlet) scorer et antal point, der placerer dem i området "normal". Det betyder, at den store gruppe børn efter denne opgørelse ikke har personlige problemer ud over, hvad man kan forvente inden for rammerne af det statistisk normale. I perioder kan børnene selvfølgelig have (haft) forskellige vanskeligheder, men der er ikke tale om voldsomme problemer og/eller om forhold, der på anden måde peger børnene ud som børn med særlige varige vanskeligheder.

Andre 4 pct. af pigerne og 5 pct. af drengene (4 pct. for begge køn samlet) har problemer, der karakteriseres "på grænsen til det normale". Det kan være forskelligt, hvor tydeligt problemerne fremtræder i det daglige, men der er næppe tvivl om, at børnenes hverdag er præget af vanskelighederne.

Endelig er der 4 pct. piger og 6 pct. drenge (5 pct. for begge køn), hvor børnene karakteriseres som børn med en ikke normal problemscore, dvs. børn med mange problemer. Det er børn, som har store vanskeligheder på flere af de fire temaer, og dermed børn, som må antages at have en problemfyldt hverdag.

Det fremgår, at der er flere drenge end piger med vanskeligheder.

Samlet er der tale om, at 26 pct. af børnene fra de ressourcetsvage familier, 16 pct. af børnene fra de delvist ressourcetsvage familier og 7 pct. af børnene fra de ressourcestærke familier har en problemscore, der ligger på "grænsen til det normale" eller "ikke normalt".

Sagt på en anden måde betyder det, at knap halvdelen af de 5 pct. af børnene, der har en "ikke normal" problemscore kommer fra ressourcetsvage eller delvist ressourcetsvage familier (ca. halvdelen fra hver af

de to familietyper), mens resten kommer fra ressourcestærke familier. Set i lyset af, at 20 pct. af familierne er karakteriseret som helt eller delvist ressourcetsvage, er der således tale om en markant øget risiko for, at børnene fra disse familier har alvorlige vanskeligheder.

Børn med flest problemer – ressourcetsvage familier

Undersøgelsen påviser således, at der er en markant øget risiko for, at børn fra ressourcetsvage familier og børn fra delvist ressourcetsvage familier har personlige problemer og problemer i relation til andre mennesker.

Det kan således dokumenteres, at børn, der vokser op i familier med væsentligt færre ressourcer end flertallet, også personligt har større risiko for flere problemer, end deres jævnaldrende har.

Vi kan også konstatere, at halvdelen af de børn, der har store vanskeligheder i dagligdagen samtidig har forældre, der selv har det så svært (er så ressourcetsvage), at de formentlig ikke har overskud til at give børnene den nødvendige hjælp.

Børn med store problemer, som kommer fra henholdsvis ressourcetsvage og delvist ressourcetsvage familier, må derfor antages i større grad end de øvrige børn at have risiko for negativ social arv. Begrundelsen er, at børnene i ringere grad end andre børn kan forvente, at forældrene har ressourcer til at løse problemerne (eller til at forsøge at løse problemerne).

KAPITEL 4

SKOLESTART

Dette kapitel handler om børnenes skolestart. På interviewtidspunktet er 75 pct. af børnene startet i skolen, mens 24 pct. går i børnehaveklasse, og 1 pct. hverken går i skole eller i børnehaveklasse.¹ Det følgende handler kun om de børn, der er startet i skolen.

Målet er at beskrive barnets og moderens tilfredshed med skolestarten, den faglige skolestart, forhold vedrørende den sproglige udvikling samt eventuelle særlige problemer ved skolestart. Problemerne ved skolestart ses derefter i relation til familiens sociale ressourcer.

Barnets tilfredshed med skolestart²

Langt de fleste – i alt 85 pct. – af de skolesøgende børn går i almindelig folkeskole i det skoledistrikt, hvor familien bor. 4 pct. går i en folkeskole i et andet skoledistrikt, og 10 pct. går i privatskole³ (for 1 pct. er der andre skoleløsninger).

88 pct. af pigerne og 82 pct. af drengene (86 pct. af alle) er “i høj grad” glade for at gå i skole. Mens 11 pct. piger og 17 pct. drenge

-
1. Børn, der hverken går i skole eller i børnehaveklasse, vil typisk være børn med et fysisk eller psykisk handicap, hvilket betyder, at en anden ordning er mere relevant.
 2. Omhandler kun børn, der har påbegyndt egentlig skolegang, dvs. er registreret som børn i 1. klasse eller 2. klasse (kun enkelte børn).
 3. Svarer til, hvad der gælder generelt.

(14 pct. af alle) "i nogen grad" er glade for at gå i skole. Kun 1 pct. piger og 1 pct. drenge er ikke glade for at gå i skole.

Ca. to tredjedele af børnene, 64 pct. piger og 56 pct. drenge (61 pct. af alle) kender en eller flere voksne i skolen, som de er særligt glade for. Og i alt 57 pct. af pigerne og 56 pct. af drengene (56 pct. af alle) kender mindst ét barn i skolen, som de er særligt knyttede til, eller som de særligt gerne vil være sammen med. De øvrige børn har ikke én særligt, udvalgt kammerat i skolen. Det betyder dog ikke, at børnene ikke har kontakt med de andre børn i klassen. 97 pct. af pigerne og 96 pct. af drengene (97 pct. af alle) har flere gange haft et eller flere af de andre børn fra klassen med hjemme eller har besøgt et eller flere andre børn i deres hjem.

Det behøver ikke at betyde, at der ikke er børn, der er socialt isolerede i skolen, kun at spørgsmålene ikke har kunnet bruges til at identificere dem.

Moderens tilfredshed med skolen

Ligesom børnene er det store flertal af mødre tilfredse med barnets skole. 75 pct. af mødre er "i høj grad tilfredse" med deres barns skole og 22 pct. er "i nogen grad tilfredse". Kun 2 pct. er "i ringe grad tilfredse" og 1 pct. er "slet ikke tilfredse". På disse svar er der ingen forskel på mødre til piger og mødre til drenge.

Når det handler om deltagelse i skolens forældremøder og arrangementer, ser der også ud til at være stor opbakning. 96 pct. af mødre oplyser, at de har deltaget, 81 pct. af fædre oplyses at have deltaget, og ca. halvdelen af de nye "pap-forældre" (ny samlever) har deltaget i forældremøde eller andet arrangement. Ud fra disse tal kan man konstatere, at der hos de fleste forældre er en stor villighed til at deltage i forældremøder og arrangementer i skolen.

Billedet af stor tilfredshed minder om resultaterne fra dataindsamlingen fra 1999, hvor 95 pct. af mødre på interviewtidspunktet var tilfredse med barnets pasningsordning (typisk i daginstitution).

For at få et lidt bredere billede af forældrenes tilfredshed er der stillet nogle spørgsmål om forældrenes egen skolegang for at se, om der på dette område kan være en 'arv', således at forældre, der var tilfredse

med deres egen skolegang, i højere grad også er tilfredse med barnets skolegang.

Moderens/faderens tilfredshed med egen skolegang

Moderen er spurgt om tilfredshed med egen skolegang og om, hvad hun ved om faderens tilfredshed med sin skolegang. Der er ikke forskel på svarene for henholdsvis mødre og fædre til piger og drenge.

Et andet spørgsmål, der kan belyse mødres og fædres egne erfaringer fra skolegang, handler om, hvorvidt de blev drillet, mens de gik i skole.

Det ses i tabel 4.1 og 4.2, at mødrene på samme tid oplyser at have været mere glade for at gå i skole end fædrene og at være blevet mere drillet, end fædrene blev.

Sammenholdes mødrenes egne skoleerfaringer med, hvad der er svaret med hensyn til børnenes glæde ved at gå i skole, er der en markant sammenhæng mellem mødre, der "i høj grad" har været glade for at gå i skole, og børn der "i høj grad" er glade for at gå i skole. Tilsvarende er der en sammenhæng mellem mødre, der slet ikke er blevet drillet, og børn der i høj grad er glade for at gå i skole. Sammenhængen kan både tolkes som, at mødre, der selv har været glade for at gå i skole, har lært deres børn at have den samme glæde og som et udtryk for, at mødre tolker deres egen oplevelse ind i, hvad de mener, der sker for børnene. Begge dele kan være med til at præge billedet.

Tabel 4.1

Mødre og fædre fordelt efter, hvor glade de var for at gå i skole. 2003 data. Procent.

	Mødre	Fædre
I høj grad glad for at gå i skole	53	35
I nogen grad glad for at gå i skole	36	39
I ringe grad glad for at gå i skole	8	15
Slet ikke glad for at gå i skole	3	6
Ved ikke	0	6
Sum	100	101
Antal	3.640	3.640

Tabel 4.2

Mødre og fædre fordelt efter, hvorvidt de blev drillet, da de gik i skole. 2003 data. Procent.

	Mødre	Fædre
Blev i høj grad drillet	8	3
Blev i nogen grad drillet	18	10
Blev i ringe grad drillet	21	12
Blev slet ikke drillet	53	62
Ved ikke	0	11
Sum	100	98
Antal	3.640	3.640

Samme sammenhæng findes mellem om faderen “i høj grad” har været glad for at gå i skole og om barnet “i høj grad” er glad for at gå i skole. Mens sammenhængen er knap så tydelig, med hensyn til om faderen er blevet drillet og barnets glæde ved at gå i skole.

Samtidigt med at stort set alle børn “i høj grad” eller “i nogen grad” er glade for at gå i skole, kan det således påvises, at der er en markant sammenhæng mellem forældre, der i høj grad har været glade for at gå i skole, og børn, der i høj grad er glade for at gå i skole.

Den faglige skolestart

For at få et indtryk af, hvordan skolestarten har været rent fagligt, er der stillet spørgsmål om, hvorvidt barnet kan følge med i undervisningen. Det er selvfølgelig tidligt at spørge efter kun ½ års skolegang, men anden forskning (Bryant, 2002) peger på læsning og matematik som to områder, der på sigt får markant betydning for børnenes skolekarrierer. Derfor er der spurgt om disse to fag samt om gymnastik, således at der også på længere sigt bliver mulighed for at vurdere skolekarrieren.

De fleste mødre svarer, at børnene i høj grad kan følge med fagligt, og man må antage, at der for disse børn ikke er særlige problemer i den faglige del af skolegangen. Knap en femtedel svarer, at barnet i nogen grad kan følge med og ganske få procent, at barnet i ringe grad eller slet ikke kan følge med.

Tabel 4.3

Børnene fordelt efter, hvorvidt de kan følge med fagligt i undervisningen. 2003 data. Procent.

	Ja, i høj grad	Ja, i nogen grad	I ringe grad/ slet ikke	Ved ikke	Pct. I alt
I danskundervisningen	76	21	3	0	100
I matematikundervisningen	80	18	2	0	100
I gymnastik	82	15	2	1	100

Her er kun medtaget børn, som er startet i 1. klasse. N=3.729 børn.

For den sidste del af børnene, der kun i ringe grad kan følge med, kan der være betragtelige problemer med hensyn til at leve op til de faglige forventninger, men også for den femtedel, hvor der svares "i nogen grad", kan der være grund til opmærksomhed.

Hvis man undersøger sammenhænge mellem, hvilke børn der i høj grad kan følge med i undervisningen på de forskellige områder, er der en markant tendens til, at det er de samme børn, der i høj grad kan følge med på alle områder. Tendensen er således, at flertallet af børnene klarer sig godt på alle de nævnte faglige områder, mens et mindretal på ca. en femtedel af alle børn har større eller mindre problemer på flere eller alle af de nævnte områder.

De børn, der har problemer med at følge med fagligt i undervisningen, kommer markant oftere fra delvist ressourcetsvage eller ressourcetsvage familier. Børn, der har sværere ved at klare sig, har således samtidig større risiko end andre børn for ikke at kunne få hjælp fra forældrene, simpelthen fordi forældrene har for få ressourcer.

Sproglig udvikling

Et af de forhold, der har betydning for, hvordan barnet klarer sig fagligt i skolen er den sproglige udvikling. Undersøgelsen indeholder fem spørgsmål, der fokuserer på, hvor hurtigt barnet har været til at udvikle talesproget sammenlignet med jævnaldrende, og på, om barnet tidligere har haft særlige sproglige problemer.

Ser man på børnenes sproglige udvikling, har pigerne haft en markant bedre sprogudvikling end drengene. Pigerne er oftere begyndt

Tabel 4.4

Piger og drenge fordelt efter særlige vanskeligheder i den sproglige udvikling for henholdsvis alle børn og børn, der har påbegyndt skolegangen. 2003 data. Procent.

		Piger	Drenge	Både piger og drenge
		Ja	Ja	Ja
Begyndte at tale tidligere end jævnaldrende	Alle børn	39	29	34
	Skolebørn	41	32	37
Begyndte at tale senere end jævnaldrende	Alle børn	9	19	14
	Skolebørn	6	13	9
Har (haft) problemer med at finde ordene	Alle børn	9	16	12
	Skolebørn	7	10	8
Har (haft) problemer med udtalen	Alle børn	16	25	21
	Skolebørn	14	20	16
Har (haft) problemer med at blive forstået	Alle børn	10	17	14
	Skolebørn	7	11	9

Procentbasis: Alle børn udgør 4.971 børn; skolebørn udgør 3.731 børn.

at tale tidligere end jævnaldrende og sjældnere begyndt at tale senere end jævnaldrende, ligesom de har haft færre problemer med at finde ordene samt sjældnere problemer med udtalen og med at blive forstået. Dette gælder både, når man ser på alle børn samlet, og når man ser specifikt på de børn, der er begyndt i 1. klasse.

Samtidig er der en del børn, både piger og drenge (selvom risikoen relativt er større for drenge), der har haft problemer. Børn, der endnu ikke er begyndt i skolen, har haft flere problemer end de børn, der er begyndt i 1. klasse. Man kan derfor antage, at problemer med den sproglige udvikling kan være en (eventuelt af flere) grund til, at barnet begynder lidt senere i skole, end man kunne forvente.

Skolebørn, der ikke har haft sproglige problemer, og skolebørn, der er begyndt at tale tidligere end jævnaldrende, har en større sandsynlighed for, at der er svaret, at barnet "i høj grad" kan følge med fagligt, mens det omvendte er tilfældet for skolebørn, der har haft sproglige problemer, og skolebørn, der er begyndt at tale senere end jævnaldrende.

Hvis man samler svarene på de fire spørgsmål, der handler om sprogproblemer (begyndt at tale senere end jævnaldrende, problemer med at finde ordene, problemer med udtalen, problemer med at blive forstået) og opretter en fælles skala, viser det sig, at 79 pct. af pigerne og 66 pct. af drengene (72 pct. af alle) overhovedet ikke har (haft) nogen sproglige problemer. 14 pct. af pigerne og 20 pct. af drengene (17 pct. af alle) har haft nogle sproglige problemer, mens 7 pct. af pigerne og 14 pct. af drengene (11 pct. af alle) har haft store sproglige problemer. Sammenholdes dette med, om børnene er begyndt i skolen, viser det sig også her, at børn uden sproglige problemer med større sandsynlighed har påbegyndt deres skolegang, mens børn med mange sproglige problemer i højere grad endnu ikke er startet i skolen.

Piger med store sproglige problemer kommer markant oftere end andre piger fra ressourcetsvage familier, mens der for drengene ikke er nogen sammenhæng mellem sproglige problemer og familiens sociale ressourcer.

Særlige problemer i forbindelse med skolestart

Nogle af de børn, der er begyndt i 1. klasse (eller går i 2. klasse), har haft særlige problemer i forbindelse med skolestart.

Det er bemærkelsesværdigt, at 34 pct. af de børn, der er begyndt i 1. klasse har haft særlige problemer ved skolestart. I de fleste tilfælde anføres det, at der er tale om psykiske problemer eller koncentrationsproblemer. Det er ikke muligt at vurdere, hvor alvorlige problemerne har været, ligesom det er umuligt at vide, om der er tale om "almindelige" tilpasningsproblemer eller om problemer med en større dybde. Det samme gælder i de tilfælde, hvor det er oplyst, at barnet har haft konflikter med læreren eller med kammeraterne. Kun hvor der er omtalt tale- og sprogproblemer, kan man med nogenlunde sikkerhed vide, at det er et problem, som formentlig kræver en særlig indsats at løse.

Det fremgår, at drenge har flere særlige problemer med start i 1. klasse, end piger har. Når det drejer sig om koncentrationsproblemer, konflikter med kammerater og konflikter med læreren, har drenge

Tabel 4.5

Børnene fordelt efter forekomst af særlige problemer efter start i 1. klasse. 2003 data. Procent.

	Piger	Drenge	Alle børn
Psykiske problemer	16	18	17
Koncentrationsproblemer	10	19	14
Tale- og sprogproblemer	4	5	4
Konflikter med kammerater	9	13	11
Konflikter med læreren	3	7	4
Mindst ét af de nævnte problemer	30	40	34

Procentbasis: 2.051 piger; 1.680 drenge; i alt 3.731 børn.

markant oftere problemer, end pigerne har. Det samme gælder for børn, der har mindst ét af de nævnte problemer, her findes problemerne også markant oftere hos drengene.

Dette svarer til resultaterne fra forrige kapitel, hvor det fremgik, at drenge havde flere problemer, når svarene på SDQ-skalaens spørgsmål blev talt op, specielt inden for temaet hyperaktivitet, der kan betragtes som modsvarende oplysning om koncentrationsproblemer i tabel 4.5.

Børn, der har problemer i forbindelse med skolestart, har markant flere problemer målt med SDQ-skalaen end de øvrige børn. Børnene tilhører markant oftere gruppen af børn, hvor den samlede mængde af problemer målt med SDQ-skalaen karakteriseres som liggende på grænsen til det normale eller som ikke normale. Børnene har markant oftere emotionelle problemer, adfærdsmæssige problemer, problemer med hyperaktivitet og kammeratproblemer. Der er således dokumentation for, at børn, der har problemer ved skolestart, markant oftere end andre børn har personlige problemer, uden det dog er muligt at pege på, hvad der er årsag, og hvad der er virkning.

Forældrene har oftest fået kendskab til problemerne gennem barnet selv, dernæst gennem klasselæreren. Næsten alle forældre (85 pct.), hvis børn har haft problemer ved skolestart, har talt med klasselæreren om problemet, mens ca. 10 pct. har talt med skoleinspektøren, 10 pct.

med sundhedsplejersken, 10 pct. med talepædagogen og 10 pct. med skolepsykologen (nogle forældre har talt med mere end én person).

Iværksatte hjælpeforanstaltninger

For de fleste af de børn, hvor der har været problemer ved skolestart, har en eller flere samtaler været det eneste, der har fundet sted. Kun for en mindre del af eleverne er der iværksat forskellige (mere varige) hjælpeforanstaltninger:

Det fremgår af tabel 4.6, at kun relativt få af de børn, der har haft problemer, har modtaget særlig hjælp. Mest anvendt har været støtte fra skolens støttecenter, skolepsykolog, taleundervisning og speciel rådgivning til forældrene.

Ser man på, hvilken hjælp der er ydet, fremstår det, at de fleste problemer er søgt løst på anden måde end via en specifik indsats. Der er en svag tendens til, at børn med et af de nævnte problemer, som kommer fra delvist ressourcetsvage eller ressourcetsvage familier, oftere bliver henvist til at modtage støtte fra skolens støttecenter, og en markant tendens til, at de oftere bliver henvist til at modtage støtte fra skolepsykologen.

Tabel 4.6

Iværksatte hjælpeforanstaltninger til elever med problemer. 2003 data. Procent.

	Andel børn med problemer, der har modtaget hjælp
Støtte fra skolens støttecenter	13
Taleundervisning	8
Særlige undervisningsmaterialer	7
Overflytning til specialklasse	2
Overflytning til heldagsskole	1
Overflytning til behandlingshjem	0
Skolepsykolog	10
Familieværksted eller lignende	1
Speciel rådgivning til forældre	8
Andet	13

Procentbasis: 1.282 børn, der har haft problemer.

Det forhold, at det kun er en mindre del af børnene med problemer ved skolestart, der modtager en hjælpeforanstaltning, kan på den ene side støtte en opfattelse af, at der i høj grad er tale om problemer knyttet til selve det skift, det er for et barn at begynde i skolen. På den anden side kan man have den opfattelse, at der er for lidt opmærksomhed på børns problemer ved skolestart.

For de børn, hvor der har været problemer, oplyser 84 pct. af forældrene, at de har været tilfredse med den støtte, barnet har modtaget. 6 pct. har kun i ringe grad været tilfredse, og 4 pct. har slet ikke været tilfredse. 5 pct. har ikke kunnet svare på, om de var tilfredse eller ej. Sammenholdes dette med oplysninger om, hvilken hjælp der er ydet, peger det i retning af, at der i hvert fald for en stor del af problemerne er tale om forhold, som må anses for specifikt at være knyttet til det at starte i skolen, og som må anses for at være blevet løst via samtale.

Børn fra ressourcetsvage familier

Både piger og drenge fra delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier har markant oftere end børn fra ressourcestærke familier problemer ved skolestart. Eneste undtagelse, hvor der ikke er markant forskel, er ved specifikke tale- og sprogproblemer.

Tabel 4.7

Andel børn med problemer ved skolestart for børn fra henholdsvis ressourcestærke, delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier. 2003 data. Procent.

	Ressourcetsvage familier	Delvist ressourcestærke familier	Ressourcetsvage familier	Alle familier
Psykiske problemer	15	20	27	17
Koncentrationsproblemer	13	18	27	14
Tale- og sprogproblemer	4	4	9	4
Konflikter med kammerater	9	14	20	11
Konflikter med læreren	3	6	14	4
Andre problemer	5	5	6	5
Antal familier	3.039	456	236	3.731

Børn fra delvist resourcesvage og resourcesvage familier har således også på dette område markant flere vanskeligheder, end de øvrige børn har. Børnene har markant sværere ved at følge med i skolen, og de har markant flere problemer i forbindelse med skolestart. I begge tilfælde er det et handicap for børnene, at de har forældre, der på væsentlige områder har for få ressourcer til for alvor at gribe ind og hjælpe børnene.

Et kort tilbageblik

Det kan til stadighed diskuteres, om der er flere eller færre børn, som har problemer med at klare sig i skolen, og hvilke børn det er, der klarer sig dårligt. I 1976 lavede Socialforskningsinstituttet en undersøgelse af *Tabere i skolen* (Nord-Larsen & Vedel-Petersen, 1976). Man identificerede her en gruppe af børn i 3., 4. og 5. klasse med forskellige grader og forskellige typer af alvorlige problemer (undersøgt som adfærdsforstyrrelser og afvigende personlighedsudvikling). Man fandt, at mellem 5,5 og 10,6 pct. af skolebørnene kunne karakteriseres som problembørn. Jf. at vi i denne undersøgelse i kapitel 4 fandt, at henholdsvis 5 pct. af børnene havde et ikke normalt stort antal problemer målt med SDQ-testen og 4 pct. havde problemer, der lå på grænsen til det normale.

Undersøgelsen fra 1976 fandt også, at det store flertal af børn med problemer klarede sig dårligere i skolen end andre børn. Det finder vi også i denne undersøgelse. Samtidig fandt man, at børnene med problemer kom fra familier, der i økonomisk og social henseende ikke adskilte sig fra det store flertal af børns familier. I denne undersøgelse har vi en bredere karakteristik af familiernes ressourcer og finder, at børn fra familier med få ressourcer har større risiko for at klare sig dårligt i skolen. På dette punkt er der således ikke overensstemmelse mellem de to undersøgelser, men målestokken er også så forskellig, at det kan være vanskeligt at sammenligne.

Generelt kan man dog konstatere, at der er store ligheder i resultaterne fra 1976 og 2003. Resultaterne fra 1976 er taget med her for at sætte de nye tal i perspektiv. Forstået som, at det godt kan være, at der er mange problemer i dag, men det kan også godt være, at der ikke er tale om en monumental stigning i antallet af problemer, selvom problemerne i dag ser anderledes ud, end de gjorde tidligere.

BARNETS FRITIDSLIV, OPDRAGELSE OG PASNING

I dette kapitel er der en gennemgang af barnets egne fritidsinteresser uden for hjemmet og i hjemmet, en gennemgang af fritidsaktiviteter, hvor barn og forældre er sammen, oplysninger om forældrenes opdragelse af barnet samt oplysninger om, hvordan barnet passes uden for skoletiden.

Barnets fritidsinteresser uden for hjemmet

Børnene har mange fritidsinteresser. Der er stillet spørgsmål om, hvorvidt seks forskellige konkrete fritidsaktiviteter har været dyrket inden for de seneste 12 mdr. (tabel 5.1). Der kan være oplyst mere end én fritidsinteresse for det enkelte barn, summen af procentangivelserne er derfor større end 100 pct.¹

I alt 90 pct. af pigerne og 86 pct. af drengene har mindst én fritidsinteresse. Dvs. at 10 pct. af pigerne og 14 pct. af drengene (12 pct. af begge køn) ikke har nogen fritidsinteresse, som de går til.

Børn, der har fritidsinteresser, har i gennemsnit to fritidsinteresser hver. Det enkelte barn bruger således en hel del tid på sine fritidsinteresser.

1. Det samlede antal procentpoint for pigerne er 186 procentpoint, mens det samlede antal procentpoint for drengene er 173 procentpoint.

Tabel 5.1

Børnene fordelt efter fritidsinteresser. 2003 data. Procent.

Fritidsinteresse	Piger	Drenge	Begge køn
Fodbold eller håndbold	18	50	35
Svømning	42	37	40
Ridning	17	5	10
Dans eller ballet	16	3	9
Gymnastik	45	24	34
Musikundervisning	25	14	19
Anden fritidsinteresse	23	28	26

Procentbasis, piger: 2.377 piger; procentbasis, drenge: 2.595 drenge; procentbasis begge køn: 4.971 børn.

Andre undersøgelser (Andersen, 1995; Fridberg, 1999), der ser på 7-15-årige børns fritidsliv, finder tilsvarende, at mere end 80 pct. af børnene har mindst én fast fritidsinteresse, som de går til hver uge. Tilsvarende findes det, at børn bruger ganske meget tid på fritidsinteresser.

Hvis man ser på, hvilke børn (i børneforløbsundersøgelsen) der ikke har nogen fritidsinteresser i forhold til inddelingen i ressourcestærke, delvist ressourcevage og ressourcevage familier, fremgår det, at både delvist ressourcevage og ressourcevage familier markant oftere end de ressourcestærke familier har børn, der ikke har nogen fritidsinteresser. Mest hyppigt i de ressourcevage familier, men også markant hyppigere i de delvist ressourcevage familier. I begge tilfælde er der relativt ofte tale om familier med en enlig mor som forsørger. I alt 18 pct. af de enlige mødres børn har ikke nogen fritidsaktivitet. Blandt børnene fra parfamilierne (og de enlige fædres børn) har 11 pct. ikke nogen fritidsinteresse.

Fritidsinteresser i hjemmet

En anden fritidsinteresse er at se tv. Vi har ikke nogen redegørelse for, hvilke programmer børnene ser, men langt de fleste ser tv hver dag. 53 pct. ser tv i 1 time eller mere hver dag, 39 pct. ser tv i maksimalt 1 time pr. dag, og kun 8 pct. ser tv i mindre end 30 minutter pr. dag. Sammenholdes den tid, der bruges på tv med, om barnet har fritids-

interesser eller ej, viser der sig en markant sammenhæng mellem ikke at have fritidsinteresser og at se tv mere end 1 time pr. dag.

De tidligere undersøgelser af børns fritid peger også på et stort forbrug af tv i fritiden. I 1993 fortæller 87 pct. af børnene, at de ser tv "hver dag", mens kun 2 pct. svarer, at de ser tv mindre hyppigt end "næsten hver dag" (Andersen, 1995). I 1998 findes det, at "praktisk talt alle skolebørn oplyser, at de ser tv dagligt eller næsten dagligt" (Fridberg, 1999, s.9), samtidig med at det konstateres, at de elektroniske medier fylder mere end nogensinde i børnenes fritidsliv.

De fleste børn bruger også hver dag tid på at sidde ved computeren, enten med at spille, at lege eller at arbejde (sådan er der spurgt). 84 pct. af børnene bruger computer hver dag. Flest børn (55 pct.) bruger computeren i mindre end 30 min. pr. dag, men 29 pct. bruger computeren i 30 min. eller mere. 16 pct. bruger ikke computer hver dag.

Ser man på sammenhænge mellem, om barnet har fritidsinteresser, og hvor meget det dagligt bruger computer, finder man, at markant flere børn, der har fritidsinteresser, ikke bruger computer hver dag. I gruppen på de 29 pct. børn, der bruger mest tid ved computeren (30 min. eller mere hver dag), indgår børn med og uden fritidsinteresser dog lige hyppigt.

Børn og forældre sammen

Den tredje aktivitet, der er undersøgt, er, om barnet dagligt får læst højt af bøger eller blade. 6 pct. af børnene får ikke dagligt læst højt fra bøger/blade, 70 pct. får læst højt i mindre end 30 min. hver dag, mens 23 pct. får læst højt i mere end 30 min. hver dag.

Der er en lidt større andel af de børn, der ikke har fritidsinteresser, som ikke får læst højt dagligt, og få, der får læst højt i 30 min eller mere, men tallene er små og må læses med forsigtighed.

Sammenholdes oplysningerne om højtlesning med karakteristikken af familierne som ressourcestærke, delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage, er det markant oftere i de ressourcetsvage familier, der ikke bliver læst højt for børnene.

Kontakt mellem mor og barn

For at få et billede af, hvordan kontakten er mellem mor og barn, er der spurgt efter, hvor ofte moderen (den interviewede forælder) har talt med barnet om en række forskellige emner.

De fleste mødre taler meget både med piger og drenge. Især om aktiviteter i skolen og SFO/fritidshjem, om fysisk velbefindende (herunder måltider og påklædning), om psykisk velbefindende (herunder problemer og glæder) samt om forhold til andre børn. Det eneste tema, hvor der er en del mødre, der ikke taler med børnene, er fritidsaktiviteter. Dette må formentlig ses i sammenhæng med, at der er nogle børn, som ikke har fritidsaktiviteter.

Mødre taler stort set lige meget med piger og drenge om temaerne, dog er der flere drenge end piger, hvor der sjældent eller aldrig tales om fritidsaktiviteter, markant flere piger end drenge, hvor der dagligt tales om fysisk velbefindende og lidt flere piger end drenge, hvor der tales om psykisk velbefindende. For de øvrige temaer er der ikke nogen statistisk signifikante forskelle mellem, hvor hyppigt der tales med piger og med drenge.

Tabel 5.2

Hvor ofte taler moderen med barnet om hvert af følgende forhold? 2003 data. Procent.

	Så godt som dagligt		Flere gange om ugen		Af og til		Sjældent/aldrig	
	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge
Aktiviteter i skolen og SFO/fritidshjem	94	93	5	6	1	1	0	0
Fritidsaktiviteter	34	34	50	46	10	11	6	9
Forhold til andre børn	46	42	37	38	16	18	1	2
Forhold til lærere og pædagoger	26	26	32	31	41	41	1	2
Fysisk velbefindende	60	53	22	25	15	17	4	5
Psykisk velbefindende	47	43	29	30	20	23	4	3

Procentbasis: 4.971 børn.

Resultaterne kan tolkes som, at mødre til de 7-årige børn allerede tidligt taler om forskellige temaer med børnene afhængigt af børnenes køn. Mødre og piger samtaler oftere om fritidsinteresser, om fysisk velbefindende og til dels om psykisk velbefindende, end mødre og drenge gør.

Der er også spurgt om, hvor ofte moderen (den interviewede forælder) er sammen med barnet om en række forskellige aktiviteter. Se tabel 5.3.

De fleste børn har jævnligt aktiviteter med deres mødre. Skolespørgsmålene skal ses i sammenhæng med, at 75 pct. af børnene er begyndt i 1. klasse, mens næsten alle de øvrige går i børnehaveklasse. Det påvirker derfor svarene, at der i et enkelt spørgsmål refereres direkte til skolen, hvorimod spørgsmålet om, hvorvidt der laves lektier med barnet, ikke påvirkes, tilsyneladende kan man også lave lektier, når barnet går i børnehaveklasse.

Tabel 5.3

Hvor ofte er moderen sammen med barnet om hver af følgende aktiviteter? 2003 data. Procent.

	Så godt som dagligt		Flere gange om ugen		Af og til		Sjældent/aldrig	
	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge
Leger med barnet	23	24	40	40	30	29	8	6
Laver lektier med barnet	56	45	25	22	9	10	10	24
Afleverer barnet i skole	42	41	14	13	12	11	32*	35*
Henter barnet fra skole eller fritidsordning	44	43	21	20	15	14	20	22
Deltager i fritidsaktiviteter med barnet	2	1	33	32	31	33	35	34
Laver mad med barnet	3	3	24	18	52	50	21	29
Har barnet med i huslige gøremål	12	12	31	23	41	42	16	23
Ser fjernsyn med barnet	27	29	38	38	28	27	7	6
Læser / synger for barnet	53	53	26	25	15	16	5	5
Tager på tur med barnet	1	1	19	17	74	76	6	7

Procentbasis: 4.971 børn.

*25 pct. af børnene er ikke begyndt i skolen.

Der er tre punkter, hvor der er (statistisk) forskel på svarene for piger og drenge. Mødrene laver markant oftere lektier med pigerne. Det kan betyde, at pigerne får mere hjælp til at lave lektier, end drengene gør, men det kan også være, at der er en kønsdeling mellem forældrene, således at mødrene i højere grad hjælper pigerne, mens drengene i højere grad får hjælp af fædre. Endelig kan det skyldes, at piger generelt laver flere lektier end drenge.

De andre punkter, hvor der er forskel på svarene for piger og drenge, er spørgsmålene om, hvorvidt moderen laver mad med barnet, og hvorvidt barnet inddrages i huslige gøremål. Der er markant flere drenge end piger, som sjældent eller aldrig laver mad sammen med moderen, ligesom der er markant flere piger, som flere gange om ugen er med til madlavningen. Samme mønster viser sig ved deltagelsen i huslige gøremål. Markant flere drenge end piger indgår sjældent eller aldrig i huslige gøremål, mens markant flere piger end drenge deltager i huslige gøremål flere gange om ugen.

Det ses således, at når børnene er 7 år gamle, er der allerede en markant forskel på, hvordan børnene inddrages i de traditionelle gøremål for henholdsvis kvinder og mænd. Piger inddrages markant oftere i opgaver, der traditionelt varetages af moderen. Vi har ikke spørgsmål, der kan belyse, om faderen på samme måde inddrager drengene i opgaver, som traditionelt varetages af faderen.

Relation til problemer ved skolestart

Enkelte af udsagnene om, hvor ofte moderen taler med barnet om forskellige forhold, og hvor ofte moderen og barnet er sammen om forskellige aktiviteter, har en sammenhæng med, om barnet har problemer ved skolestart.

Der er en tendens til, at børn, hvor moderen sjældent taler med barnet om fritidsaktiviteter, hyppigere har problemer ved skolestart. Da børn uden fritidsaktiviteter hyppigere har en enlig mor som forsørger og også hyppigere kommer fra delvist ressourcetsvage familier eller fra ressourcetsvage familier, kan sammenhængen formentlig findes der.

Tilsvarende ses det, at børn, hvor moderen aldrig laver lektier med barnet, markant oftere end andre børn har problemer ved skolestart. En sammenhæng, der umiddelbart forekommer logisk. I hvert fald

mere logisk end det forhold, at børn af mødre, der aldrig laver mad sammen med barnet, markant oftere har problemer ved skolestart. Et forhold, der formentlig afspejler, at de mest ressourcetsvage forældre kun sjældent oplyser, at de laver mad sammen med barnet.

Opdragelse

I 1999 blev mødrene spurgt om, hvad de lagde vægt på, at børnene lærte under opdragelsen, og om hvorvidt de brugte korporlig afstraffelse i opdragelsen.

Mødrene blev bedt om at vurdere betydningen af otte forskellige egenskaber, nemlig: selvstændighed, hensyntagen til andre, ansvarsfølelse, velopdragen optræden, fantasi, tolerance, lydighed og sparsommelighed.² Selvstændighed, hensyntagen til andre og ansvarsfølelse blev i 1999 udpeget som de tre mest betydningsfulde egenskaber, mens sparsommelighed og lydighed var de to mindst betydningsfulde egenskaber.

Der blev også spurgt om anvendelse af korporlig afstraffelse under opdragelsen, og i 1999 oplyste 12 pct. af mødrene, at de “af og til” gav en endefuld (eller en lussing). Analyserne viste, at det især var børn, mødrene oplevede som særligt vanskelige at opdrage, der fik smæk, ligesom der hyppigere var tale om mødre uden erhvervsuddannelse og mødre, der i højere grad end flertallet gik ind for traditionelle værdier (fx “lydighed” og “velopdragen optræden”), når de beskrev målene for opdragelsen (Christensen, 2001). Tilsvarende er det blevet påvist, at mødres erhvervsuddannelse har betydning for brugen af korporlig afstraffelse, ligesom den har betydning for valg af, hvilke værdier der anses for vigtige (Sommer, 2002).

I 2003 er der igen spurgt, om forældrene bruger korporlig afstraffelse i opdragelsen. Der er stillet samme spørgsmål som i 1999. Resultaterne viser, at praksis er ændret. I 2003 er der færre mødre, der bruger endefulde og lussinger, ligesom der generelt er færre, som siger, at de bruger afstraffelse af barnet (se tabel 5.4).

2. Vurderingen af de otte forskellige egenskaber er tidligere undersøgt af SFI, se Andersen, 1991; Hansen, 1995.

Tabel 5.4.

Andelen af mødre, der oplyser, at de henholdsvis ugentligt, sjældnere eller aldrig reagerer på otte udvalgte måder, når barnet i henholdsvis 3½-års- og 7½-årsalderen skal lære, hvad der er rigtigt og forkert. Procent.

	Ugentligt	Sjældnere	Aldrig	I alt
Fortæller barnet, at det har gjort noget forkert				
1999	89	11	0	100
2003	78	21	1	100
Skælder ud				
1999	81	18	1	100
2003	75	24	1	100
Siger, barnet ikke må noget, som det gerne vil				
1999	63	23	14	100
2003	50	35	15	100
Sender barnet ind på værelset				
1999	18	55	27	100
2003	10	61	29	100
Markerer ved at tage hårdt i barnet				
1999	9	53	37	99
2003	3	37	59	99
Markerer ved dask over fingrene				
1999	3	22	75	100
2003	0	9	91	100
Giver en endefuld				
1999	0	12	87	99
2003	0	4	96	100
Giver en lussing				
1999	0	1	99	100
2003	0	1	99	100

Procentbasis: 4.880.

Generelt bruger mødrene i 2003 mindre skældud og afstraffelse, end de gjorde i 1999. Den mest anvendte form for afstraffelse er, at barnet ikke får lov til noget, som det gerne vil, og som det normalt gerne må. 85 pct. af børnene oplever ugentlig eller sjældnere den form for afstraffelse. Irettesættelse og skældud er ligeledes almindeligt, 78 pct. af børnene får ugentligt fortalt, at de har gjort noget forkert, resten sjældnere, mens 75 pct. får skældud hver uge og resten sjældnere.

Der er sikkert flere forklaringer på, at der nu er færre børn, som bliver korporligt afstraffet af deres mor. I 1997 kom der en tilføjelse til forældremyndighedsloven, hvoraf det fremgik, at legemlig afstraffelse (herunder endefulde) ikke er tilladt i Danmark. Faldet i antal mødre, der oplyser, at de bruger endefuld, kan derfor måske tages som udtryk for, at forældrene nu i højere grad har taget det til sig, at fysisk afstraffelse ikke må bruges.

En anden del af forklaringen kan være, at det er lettere at tale med 7 år gamle børn og at forklare dem med ord, hvad de må, og hvad de ikke må. Den afmagt og irritation (Christensen, 1991), der kan ligge bag, at man slår ud efter børnene, vil derfor sjældnere opstå, når børnene er 7 år gamle.

En tredje del af forklaringen kan være, at det i højere grad kan føles som et overgreb mod barnet at slå på et 7-8 år gammelt barn end at slå på et 3-årigt barn, fx skal man slå hårdere end på et 3-årigt barn, hvis barnet skal kunne mærke det.

Endelig kan det også være, at hvis et 7-8 år gammelt barn får en endefuld, så er det faderen, der står for det. Vi har ikke oplysninger om faderens brug af korporlig afstraffelse undtagen i de få tilfælde, hvor det er faderen (og ikke moderen), der er blevet interviewet.

Pasning af barnet

I 2003, hvor børnene er 7½ år gamle, går praktisk talt alle børn i børnehaveklasse eller i 1. klasse. Ud over den tid, der tilbringes i skolen, vil der for de fleste børn desuden være brug for ekstra pasning, typisk i form af brug af skolefritidsordning eller fritidshjem.

Tabel 5.5

Børnene fordelt efter antal timer pr. uge, barnet er i skole (eventuelt børnehaveklasse) og skolefritidsordning eller fritidshjem. 2003 data. Procent.

Antal timer	Procent
0 – 15	0
16 – 25	11
26 – 30	17
31 – 35	32
36 – 40	31
41 – 45	8
Mere end 45	1
I alt	100

Antal børn: 4.956.

Tabel 5.5. viser, at 60 pct. af børnene tilbringer maksimalt 35 timer om ugen i skole (børnehaveklasse) og pasningsordning, 31 pct. tilbringer maksimalt 40 timer om ugen i skole (børnehaveklasse) og pasningsordning, mens 9 pct. er i skole (børnehaveklasse), skolefritidsordning eller fritidshjem i 41 timer eller mere pr. uge.

For de børn, der går i skole (børnehaveklasse) og/eller bruger fritidshjem eller skolepasningsordning (i alt 4.956 børn), er det gennemsnitlige antal timer i skole, fritidshjem og skolepasningsordning 34 timer pr. uge.

89 pct. af mødrene oplyser, at forældrene ikke har brug for yderligere hjælp til pasning af barnet. 8 pct. oplyser, at de har brug for indtil 5 timers pasning mere pr. uge, og 3 pct. oplyser, at de har brug for 6 eller flere timers pasning. Det er oftest de ressourcestærke familier, der har brug for mere pasning (det er dem, der har den længste arbejdstid).

Det er forskelligt, hvornår forældrene har brug for ekstra hjælp til pasningen. De forældre, der har brug for mere pasning af barnet, har oftest brug for yderligere pasning lige efter skoletid. Der er lidt færre, som har brug for pasning om aftenen eller i weekenderne, og endelig nogle, der har brug for pasning om morgenen før skoletid.

Forældrenes arbejdstid

I 1999 viste oplysningerne om arbejdstid, at ca. halvdelen af fædrene havde længere arbejdstid end en almindelig 37 timers uge. Tabel 5.6 viser, at det samme gælder i 2003, ligesom det fremgår, at hvis en af forældrene har færre arbejdstimer end 37, så er det sædvanligvis moderen, der har færre timer.

I 2003 har 80 pct. af mødrene 37 eller færre timer pr. uge på arbejdsmarkedet, 20 pct. har maksimalt 30 timer. Fædrene har betydeligt længere arbejdstid, 54 pct. har mere end 37 timer pr. uge, halvdelen af disse (dvs. 27 pct. af alle fædre) arbejder mere end 45 timer. Selvom enkelte mødre har mange arbejdstimer, viser det samlede billede, at fædrene arbejder mere. Det gennemsnitlige antal ugentlige arbejdstimer for mødre er 35 timer, mens det for fædre er 43 timer.

Det antal timer, barnet tilbringer i skole og skolefritidsordning eller fritidshjem har en sammenhæng med det antal timer, moderen arbejder uden for hjemmet; mens der ikke er nogen sammenhæng med det antal timer, faderen arbejder uden for hjemmet. De børn, der er kortest tid i skole og fritidsordning/fritidshjem (15-25 timer og 26-

Tabel 5.6

Henholdsvis mødres og fædres arbejdstid. Procent.

	Mødre 1999	Mødre 2003	Fædre 1999	Fædre 2003
Indtil 20 timer	2	3	0	0
21-30 timer	21	20	1	1
31-37 timer	62	57	48	42
38-45 timer	10	13	26	27
46 timer eller mere	4	6	19	27
Andet/uoplyst	1	1	3	2
I alt	100	100	97	99
Antal	4.587*	4.713*	4.650**	4.265**

* Oplyst for mødre, der har (eller indtil for nylig har haft) arbejde.

** Oplyst for moderens samlever, dvs. fædre og samlevende mænd.

30 timer), er børn, hvor moderens arbejdstid er højst 30 timer, samt børn, hvor moderen arbejder mere end 46 timer pr. uge. I det sidste tilfælde er der antageligt tale om børn, hvor der er arrangeret specielle private pasningsordninger (fx unge pige og/eller bedsteforældre). De børn, der tilbringer mest tid i skole, skolefritidsordning og fritidshjem, er børn, hvor moderen har fuldtidsarbejde på 37 timer pr. uge. Sammenhængen mellem moderens arbejdstid og behovet for pasning af barnet i mange timer blev også påvist i 1999.

Den mest almindelige pasningsordning uden for skoletid er skolefritidsordning eller kommunalt fritidshjem (i alt 79 pct. har valgt dette), samt at forældrene selv passer barnet hjemme (i alt 59 pct. har valgt dette).

Der er også spurgt til antal forskellige pasningsordninger i perioden 1999-2003 (altså siden sidste interview). I 1999 blev det oplyst, at halvdelen af børnene i 3½-årsalderen havde været passet tre eller flere steder. I perioden 1999-2003 er 92 pct. af børnene blevet passet højst to forskellige steder. Der har således været væsentligt færre pasningskift for de 7½-årige børn gennem de seneste fire år, end hvad der gjaldt for de 3½-årige fra barselsorlovens ophør og frem til interviewet i 1999. Det betyder, at det primært er i de tre første

Tabel 5.7

Børnene fordelt efter, hvordan de passes i dagtimerne uden for skoletiden i 2003. Procent.

Pasningsordning	Andel børn
Skolefritidsordning	68
Kommunalt fritidshjem	11
Moderen passer barn hjemme	32
Moderen og faderen passer barn hjemme på skift	20
Faderen passer barn hjemme	7
Bedsteforældre eller anden familie passer barn	8
Barnet er hjemme uden voksne (med søskende)	6
Privat pasning (nabo, ung pige)	4
Andet	1
I alt	157*

* For hvert barn var det muligt at anføre to forskellige pasningsmuligheder. Den samlede procentangivelse er derfor mere end 100 procent.

Procentbasis: 4.971 børn.

leveår, at der er tale om flere (mange) forskellige pasningsordninger og pasningssteder (se i øvrigt Christensen, 2000).

93 pct. af mødrene oplyser desuden, at barnet i perioden fra 1999 havde det godt med at gå i daginstitution (jf. 1999, hvor 95 pct. af mødrene oplyste, at de var tilfredse med deres daværende pasningsordning). 73 pct. af mødrene oplyser, at der har været en rimelig personalemæssig kontinuitet i daginstitutionerne, idet de har den opfattelse, at der ikke har været mange personskift i barnets daginstitution(er). Alt i alt kan man konstatere, at der har været en god tilfredshed med de daginstitutioner, som børnene har brugt.

Pasning ved sygdom

66 pct. af mødrene og 48 pct. af fædre har inden for det sidste halve år passet barnet, hvis det har været sygt på arbejdsdage. 40 pct. af moderens nye ægtefælle/samlever har passet barn, der har været sygt på arbejdsdage.

48 pct. mødre, 30 pct. fædre og 25 pct. nye ægtefæller/samlever har inden for det sidste halve år taget fri fra arbejde for at bringe barnet til læge, mens 33 pct. mødre, 18 pct. fædre og 17 pct. nye samlever/ægtefæller har taget fri fra arbejde for at hente et sygt barn i skole/fritidsordning.

Det fremgår, at det oftest er moderen, der passer barnet ved sygdom, især hvis det er en akut opstået situation, hvor barnet skal hentes. Men samtidig fremgår det, at såvel fædre som nye ægtefæller/samlever i vid udstrækning deltager i pasningen.

Børnepasningsorlov

I alt 44 pct. af børnene har oplevet, at moderen har haft børnepasningsorlov, mens 2 pct. af børnene har oplevet, at far har haft børnepasningsorlov. Dette svarer i store træk til, hvad der blev oplyst i 1999. Det er således relativt få forældre, der har taget børnepasningsorlov efter barnet blev 3½ år gammelt, ligesom det er ganske få fædre overhovedet, der har brugt børnepasningsorloven.³

3. For børn født i 1995 gjaldt det, at forældrene havde ret til 12 måneders orlov til at passe barnet, inden det blev 9 år gammelt.

KONTAKT MED SOCIALFORVALTNINGEN

Dette kapitel handler om børn og familier, hvor der har været kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer relateret til barnet. Ikke familier, hvor der udelukkende har været kontakt af andre grunde, fx hvis forældrene har modtaget kontanthjælp, eller hvis der kun har været kontakt for at få tildelt dagpleje eller daginstitutionsplads til barnet.

Det vil blive gennemgået, hvilke begrundelser der har været for kontakten, hvor længe kontakten har varet, og hvilke familier der har kontakt med socialforvaltningen. Desuden vil der blive redegjort for familiernes sociale ressourcer set i relation til, om de har haft kontakt med socialforvaltningen.

Begrundelser for kontakt

I alt 16 pct. af familierne har på et eller andet tidspunkt (efter 1995) haft kontakt med kommunen (socialforvaltningen, børne- og ungeforvaltningen), hvor udgangspunktet har været et eller andet problem knyttet til barnet, som der er søgt hjælp for.

Der er en række forskellige årsager til kontakten med socialforvaltningen. Tabel 6.1 viser en række forskellige mulige forhold, som kontakten kan have drejet sig om. Der er spurgt adskilt til de forskellige forhold, så den enkelte familie kan have svaret "ja" mere end én gang.

Tabel 6.1

Andel børn, der har været i kontakt med socialforvaltningen, fordelt efter, hvad kontakten har drejet sig om, henholdsvis for den gruppe, hvor der har været kontakt, og for alle børnene. Data 2003. Procent.

Kontakt på grund af...	Andel af børn med kontakt	Andel af alle børn
Barnets opførsel/problemer	31	5
Handicap hos barnet	25	4
Forældres personlige problemer	11	2
Økonomisk hjælp (til barn)	16	3
Friplads/nedsat betaling i daginstitution	24	4
At få hjemmehos'er/familiekonsulent	5	1
Om at få en kontaktperson	3	0
Personlig rådgiver til barnet	7	1
Aflastningsfamilie	11	2
Familiebehandling/familieværksted	6	1
Henvi sning til psykolog	20	3
Anbringelse af barn i familiepleje*	1	0
Anbringelse af barn på døgninstitution*	0	0
Andet	24	4

* For børn, der er anbragt i familiepleje eller på døgninstitution, er der søgt gennemført interview på anbringelsesstedet. Der er foretaget interview om i alt 22 børn. Der er anvendt andre interviewskemaer, så data fra disse interview er ikke med i populationen på 4.971 børn.

Det kan være vanskeligt at vide præcist, hvad der er indholdet i de forskellige nævnte begrundelser for kontakt, ligesom det for de forældre, hvor der har været kontakt af mere end én grund, ikke kan vides, hvilken grund der har været den væsentligste.

I halvdelen af de familier, hvor barnet har et handicap, har kontakten udelukkende handlet om barnets handicap. For de øvrige familier, hvor barnets handicap er nævnt som begrundelse for kontakten, har kontakten handlet om mindst ét andet problem ud over handicapet. I det følgende inddrages der ikke familier, hvor der udelukkende har været kontakt om barnets handicap, kun hvis kontakten har indeholdt flere forhold, inddrages familien i den videre bearbejdning.

Kontaktens varighed

I 2003 havde 3 pct. af familierne haft kontakt med socialforvaltningen lige siden barnets fødsel. De øvrige familier med kontakt havde enten afsluttet en tidligere kontakt eller havde fået etableret en kontakt senere i barnets levetid.

Tabel 6.2

Familier med kontakt til socialforvaltningen, henholdsvis i hele perioden 1996-2003 og kun i perioden 1999-2003 fordelt på ressourcestærke, delvist ressourcesvage og ressourcesvage familier. Procent.

	Kontakt i hele perioden 1996-2003	Kun kontakt i perioden 1999-2003	I alt
Ressourcestærke familier	2	9	11
Delvist ressourcesvage familier	4	17	20
Ressourcesvage familier	12	27	39
Andel familier i alt	3	11	14

Procentbasis: 3.972 ressourcestærke familier, 646 delvist ressourcestærke familier, 353 ressourcesvage familier, samlet antal familier 4.971.

Tabel 6.3

Familierne fordelt efter, hvor lang tid der har været kontakt med socialforvaltningen. 2003 data. Procent.

	Procent
Mindre end 1 måned	10
Indtil 6 måneder	42
Indtil 1 år	11
Indtil 2 år	12
Indtil 3 år	9
Mere end 4 år	13
Fra fødslen	3
I alt	100

Procentbasis: 584 familier. Det var ikke alle familier, hvor det var oplyst, hvor mange måneder kontakten havde varet.

Hvis oplysningerne om kontakt med socialforvaltningen deles op på henholdsvis ressourcestærke, delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier, fremgår det af tabel 6.2, at andelen af familier, hvor der har været kontakt til socialforvaltningen, er langt større blandt ressourcetsvage og delvist ressourcetsvage familier, både når det handler om kontakt i hele perioden 1996-2003, og når det handler om kontakt udelukkende i perioden 1999-2003. I alt 39 pct. af de ressourcetsvage familier har i 2003 haft kontakt med socialforvaltningen på grund af et problem knyttet til barnet, mens der kun er 11 pct. af de ressourcestærke familier, der har haft kontakt. De delvist ressourcestærke familier placerer sig midt imellem, idet der her er 20 pct. af familierne, der har haft kontakt.

Hver familie er spurgt om, hvor lang tid kontakten med socialforvaltningen har varet. Generelt er der stor forskel på, hvor længe familierne har været i kontakt. 10 pct. af de familier, der har haft kontakt, har haft en kontakt af under 1 måneds varighed, mens 16 pct. af familierne med kontakt har haft mindst 4 års kontakt, heraf 3 pct., hvor kontakten har varet fra fødslen (se tabel 6.3).

På interviewtidspunktet havde 6 pct. af samtlige familier kontakt med socialforvaltningen (familier med kontakt udelukkende på grund af handicap hos barnet er ikke medtaget).

Familier med kontakt til socialforvaltningen

Ser man på, hvilke familier der har kontakt aktuelt, er der en overvægt af familier, der opgiver flere forskellige problemer som begrundelse for kontakt. Desuden gælder det, at der er markant flere enlige mødre, som har kontakt med socialforvaltningen. Blandt de familier, der har kontakt, er 22 pct. enlige mødre, 1 pct. enlige fædre og 76 pct. parfamilier, mens der i den samlede population er 11 pct. enlige mødre, 1 pct. enlige fædre og 87 pct. parfamilier.

Det fremgår således, at parfamilier har relativt mindre sandsynlighed for at have kontakt med socialforvaltningen, mens enlige mødre har kontakt dobbelt så hyppigt, som de burde, hvis alle havde lige stor chance for at have kontakt.

Det samme gælder for de ressourcetsvage familier, som har markant større risiko end andre familier for at have mange problemer relateret til børnene og for at have kontakt til socialforvaltningen, ligesom de oftere end andre familier har haft en langvarig kontakt.

Ressourcer og kontakt med socialforvaltningen

Jo færre sociale ressourcer, familierne har, jo større er risikoen for, at familien har (eller har haft) kontakt med socialforvaltningen. Af tabel 6.2 fremgår andelen af henholdsvis ressourcestærke, delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier med kontakt til socialforvaltningen på grund af problemer relateret til barnet.

Alle tre familietyper indeholder familier, som har (eventuelt har haft) kontakt med socialforvaltningen. Det er markant, at de ressourcetsvage familier har en større sandsynlighed for at have kontakt. Samtidig skal det dog bemærkes, at der i det samlede antal familier med kontakt til socialforvaltningen er flest ressourcestærke familier (simpelthen fordi der er flest af dem).

Set samlet gælder det, at i alt 63 pct. af de familier, der har kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer med relation til barnet (handicap er ikke medtaget), er ressourcestærke, 18 pct. er delvist ressourcetsvage, og 19 pct. er ressourcetsvage. Dvs. at selvom der er en væsentlig andel af delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier, der har kontakt med socialforvaltningen, udgør de stadigvæk et mindre antal end andelen af ressourcestærke familier med problemer, der har ført til kontakt med socialforvaltningen. Det er vigtigt at være opmærksom på disse tal, da det kan snyde, at 'andel' og 'risiko' eller 'sandsynlighed' ikke nødvendigvis er det samme.

Forskelle mellem de tre familietypers kontakt

Der er data om enkelte forskelle i de tre familietypers kontakt med socialforvaltningen. Når det drejer sig om kontaktens varighed, fordeler de ressourcestærke og de delvist ressourcetsvage sig ligeligt, mens der er en svag tendens til, at de ressourcetsvage familier oftere har (haft) en længere kontakt. Det samme gælder, når man ser på, hvor mange forskellige problemer relateret til børnene, der danner

Tabel 6.4

Andel ressourcestærke, delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier med henholdsvis få, nogle og flere problemer med relation til børnene. Data 2003. Procent.

Familietype	Få problemer	Nogle problemer	Flere problemer	Sum
Ressourcestærke	68	19	13	100
Delvist ressourcestærke	55	23	22	100
Ressourcetsvage	41	23	36	100
Antal	431	147	133	711

baggrund for kontakten, her er der også en markant større andel af de ressourcetsvage familier med flere problemer (tabel 6.4).

Kontakt med børn med mange problemer

De børn, hvis familie har kontakt med socialforvaltningen på grund af problemer relateret til børnene, har flere problemer end lige præcis de forhold, der begrundet kontakten med socialforvaltningen. Hvis vi ser på de to områder, der i særlig grad har været i fokus i denne rapport, nemlig SDQ-skalaen og problemer ved skolestart, gælder det i begge tilfælde, at børn med problemer på disse felter har større sandsynlighed for at leve i en familie, hvor der er kontakt med socialforvaltningen.

Forholdet er undersøgt for henholdsvis ressourcestærke, delvist ressourcestærke og ressourcetsvage familier hver for sig. For alle tre familietyper er der en markant tendens til, at børn fra familier med kontakt til socialforvaltningen i højere grad end de øvrige børn opnår en SDQ-score, der betegnes som "ikke normal" eller "på grænsen til normal" (jf. kapitel 3). Dvs. socialforvaltningen har kontakt med en overrepræsentativ andel børn med emotionelle problemer, adfærdsproblemer, hyperaktivitet og kammeratproblemer. Børnene i de familier, der har (haft) kontakt til socialforvaltningen, er således i høj grad børn, som har personlige problemer. Samme resultat viser en analyse af resultaterne fra 1999 (Christensen, 2003).

Ser man på forholdene for børn med problemer ved skolestart, viser der sig tilsvarende resultater. I alle tre familietyper er der flere familier

med kontakt med socialforvaltningen, hvis barnet har haft problemer ved skolestart. For ressourcestærke og delvist ressourcetsvage familier er tendensen markant, mens der for de ressourcetsvage familier kun er en svag tendens til, at børn med problemer ved skolestart lever i familier med kontakt til socialforvaltningen. Der findes også andre familier, hvor barnet har problemer ved skolestart, men familier, hvor barnet har problemer ved skolestart, er overrepræsenteret blandt familier med kontakt til socialforvaltningen.

Ser vi på, hvilke børn der modtager en specifik hjælpeindsats for problemer ved skolestart, får vi samme billede. I alle tre familietyper gælder det, at børn fra familier med kontakt til socialforvaltningen er markant overrepræsenterede i gruppen af børn, der modtager en specifik hjælpeindsats for problemer ved skolestart.

Dog ikke kontakt med alle børn med problemer

Det ser således ud til, at socialforvaltningen får kontakt med en hel del af de børn, der har det svært. Socialforvaltningen får i vid udstrækning kontakt med børn, der også har andre problemer, end hvad der er oplyst som problemer, der kan begrunde kontakten. Børn med høj score på SDQ-skalaen (dvs. børn med mange personlige problemer) og børn med problemer ved skolestart er overrepræsenterede i den gruppe børn, hvis familier har kontakt med socialforvaltningen.

Samtidig må det dog bemærkes, at socialforvaltningen langt fra har kontakt med alle familier med særlige sociale belastninger (ressourcetsvage familier), ligesom der langt fra er kontakt med alle børn, med personlighedsmæssige problemer eller problemer i forbindelse med skolegang.

Det sidste er en væsentlig pointe, i og med det betyder, at man ikke uden videre kan forvente, at socialforvaltningen er i stand til at træde ind og hjælpe til med at løse problemerne for de børn, der har det sværest. Socialforvaltningen får simpelthen ikke i tilstrækkelig grad kontakt med de børn, der personligt har det sværest. Nogle børn kan eventuelt få hjælp i skolen eller via Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (jf. kapitel 4), men der er kun tale om et lille mindretal af de 7-årige børn, der har en sådan kontakt.

For en del af de 7-årige, der lever i en ressourcetsvag familie, og som har problemer ved skolestart eller adfærdsmæssige problemer karakteriseret ved en høj SDQ-score, kan man derfor konstatere, at der sandsynligvis ikke er voksne, som er parat med tilbud om hjælp til barnet. Og selv for de børn, hvor der er kontakt til socialforvaltningen, kan det diskuteres, i hvor høj grad de rent faktisk får hjælp, i og med den danske børneforsorgsindsats traditionelt i høj grad er rettet mod familier og dermed mod familiens voksne (Christensen & Egelund, 2002). Selvom det selvfølgelig altid må være godt for børnene, at forældrene får hjælp, så er tidsfaktoren en vanskelighed. Et 7-årigt barn kan ikke uden videre afvente resultatet af en indsats, hvor forældrene får hjælp, for senere selv at blive hjulpet af forældrene. Hvis hjælpen skal virke, er det nødvendigt også at hjælpe barnet, mens forældrene får hjælp.

SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER

Først gives en generel beskrivelse af de 7-åriges livsvilkår. Derefter fokuseres på undersøgelsens resultater vedrørende familiernes sociale ressourcer, børnenes udvikling og adfærd samt eventuelle problemer ved skolestart.

De fleste børn klarer sig godt

Det store flertal af børn har det godt. At have det godt er ikke nødvendigvis aldrig at have problemer, det er derimod for det meste at have det rimeligt godt og især at have mulighed for at handle/gøre noget ved det, hvis der opstår problemer. Familierne har stort set de ressourcer, de har brug for, børnene trives, har kammerater, udvikler sig, som de skal, klarer sig i skolen, har fritidsinteresser og har god kontakt med deres mor. De problemer, der eventuelt kan opstå, er noget, som forældrene er i stand til at hjælpe børnene med at få løst. Det afgørende er, at barnet og familien ikke bryder sammen på grund af problemer. Der kan være vanskeligheder, men forældrene har strategier, de kan sætte i værk for at overvinde vanskelighederne.

Flertallet af de ressourcestærke familier består af biologiske forældre, der har levet sammen siden barnets fødsel, men der er også enlige mødre, enlige fædre og mødre/fædre, der lever sammen med en ny partner, som kan betegnes som ressourcestærke.

Børn i ressourcestærke familier har – efter hvad undersøgelsen kan måle – et godt liv. De har en god barndom og kan gøre brug af tilbud

om venskaber og indlæring. Vi må forvente, at de kan klare samfundsmæssige og uddannelsesmæssige ændringer på en rimelig god måde, og at de undervejs vil få relevant hjælp fra deres forældre.

Børn fra ressourcestærke familier har – generelt sagt – ikke brug for større specifikke hjælpeforanstaltninger for at komme godt igennem barndommen.

Børn i ressourcesvage familier kan have brug for hjælp

Børn fra delvist ressourcesvage familier og børn fra ressourcesvage familier har flere problemer end det store flertal, ligesom der er tale om børn, der har færre ressourcer i familien til at løse problemerne.

Det karakteristiske er, at både børn og forældre i disse familier har flere problemer på samme tid, at problemerne varer længe, og at der ikke kun er tale om fælles problemer for familien eller om problemer hos de voksne, som smitter af på børnenes liv. Børnene har også deres egne selvstændige problemer, og undersøgelsen har påvist en større hyppighed af såvel kammeratproblemer som udviklingsproblemer og skolestartsproblemer.

Familiens sociale ressourcer

De fleste børnefamilier har gode sociale ressourcer, det gælder også flertallet af de undersøgte familier.

I alt 81 pct. af såvel mødre som fædre har en erhvervsuddannelse, hvilket svarer til, hvad man finder i den øvrige del af befolkningen. Enlige mødre og fædre har mindre erhvervsuddannelse end de øvrige mødre og fædre.

Tidligere undersøgelser (fx Andersen, 1991) og undersøgelser fra Danmarks Statistik (2002) viser, at børnefamilier hører til gruppen af familier med størst indkomst. Det store flertal af børneforløbsundersøgelsens familier har da også en tilfredsstillende indtægt, ligesom forældrene (især fædrene) har en bedre tilknytning til arbejdsmarkedet, end hvad der gælder for flertallet af befolkningen. Dog er der

en mindre gruppe familier, hvor økonomien ikke er tilfredsstillende, og hvor der heller ikke altid er en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet. Ca. halvdelen af familierne i denne gruppe forsørges af enlige mødre.

Også på andre punkter er der markante forskelle mellem de undersøgte familier. Næsten en fjerdedel af mødre fortæller, at de, på et eller andet tidspunkt siden undersøgelsen startede, har haft en depression. I alt 16 pct. af mødre har ved to af interviewene fortalt, at de følte sig deprimerede, og 7 pct. har hver gang fortalt, at de var deprimerede. Enlige mødre er i højere grad deprimerede, end samlevende mødre er.

I alt 80 pct. af børnene har levet sammen med begge deres biologiske forældre hele tiden siden fødslen, 1 pct. har hele tiden levet sammen med den biologiske mor, uden at hun har haft en partner, og 19 pct. har oplevet mindst én skilsmisse. I alt 11 pct. af de børn, der har været gennem en skilsmisse, har levet i to familier, mens 5 pct. har levet i tre familier og 3 pct. i mere end 3 familier, dvs. at de sidste 8 pct. har haft et turbulent forløb, hvad angår barndomsfamilier.

Familiernes sociale netværk er undersøgt. Det er markant, at det oftest er moderens og faderens forældre (altså bedsteforældrene), der yder praktisk hjælp og støtte i tilfælde af behov for børnepasning eller akutte praktiske problemer. Ca. en femtedel af familierne har dog ikke nogen personer, de kan hente hjælp hos.

Endelig er familierne undersøgt med hensyn til, hvor hyppigt forældrene skændes. Der er færre skænderier i 2003, end der har været tidligere, men der er dog stadigvæk 8 pct. af familierne, som skændes meget.

På baggrund af disse informationer kan familierne inddeles i tre grupper:

- *de ressourcestærke familier*, der højst har problemer på ét af de nævnte områder, i alt 80 pct. af familierne kan betegnes som ressourcestærke,

- *de delvist ressourcetsvage familier*, der har to af de nævnte problemer, i alt 13 pct. af familierne kan betegnes som delvist ressourcetsvage,
- *de ressourcetsvage familier*, der har flere end to af de nævnte problemer, i alt 7 pct. af familierne kan betegnes som ressourcetsvage.

Når man taler om negativ social arv, er tanken, at børn af forældre med sociale belastninger har en øget risiko i forhold til andre børn for som voksne at komme til at overtage problemer, der minder om de problemer, deres forældre har. Børn med forældre med meget få ressourcer (i denne undersøgelse børn i delvist ressourcetsvage familier og børn i ressourcetsvage familier) antages således at have større risiko end andre børn, for at få en vanskelig barndom (dvs. en barndom med mange problemer) og en større risiko for også som voksne at få et liv med mange problemer og få ressourcer.

Kontakt med socialforvaltningen

I alt 16 pct. af familierne har på et eller andet tidspunkt efter barnets fødsel haft kontakt med socialforvaltningen på grund af et problem relateret til barnet. 2 pct. udelukkende på grund af barnets handicap de øvrige familier med andre problemer. Halvdelen har haft kontakt i højst 6 måneder og 3 pct. i hele barnets levetid.

Alle typer familier kan have kontakt med socialforvaltningen, men der er relativt en større andel familier med kontakt blandt delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier. Tilsvarende har de delvist ressourcetsvage og især de ressourcetsvage familier haft kontakt i længere tid, ligesom de har haft flere forskellige problemer.

Børn med udviklingsmæssige problemer, børn med problemer ved skolestart samt børn, der modtager en specifik hjælpeindsats i forbindelse med problemer ved skolestart lever hyppigere end andre børn i familier, hvor der er kontakt til socialforvaltningen.

Barnet – temaer for udvikling

Børnenes udvikling er beskrevet ud fra en bred udviklingspsykologisk forståelse. Der tages udgangspunkt i seks temaer, hvor udviklingen beskrives:

1. barnets helbredsmæssige ressourcer,
2. forældrenes oplevelse af barnet med hensyn til opdragelse,
3. barnets relation til jævnaldrende,
4. barnets socialitet,
5. barnets opmærksomhed,
6. barnets ængstelse/hvor ængsteligt er barnet.

Børnene har generelt et godt helbred, hvad man også måtte forvente. Der er 4 pct., der har et handicap eller en kronisk lidelse, som dagligt påvirker deres tilværelse.

De fleste børn er nemme at opdrage, men der er alligevel 14 pct. af mødrene, der synes, at deres barn i det mindste i perioder kan være svært at opdrage. Det er færre mødre end den andel, der i 1999 syntes, at barnet kunne være svært at opdrage. Børn fra delvist ressourcetsvage familier og fra ressourcetsvage familier har en større risiko for, at deres mor synes, de er svære at opdrage.

Næsten alle børn har mindst én ven, og det er svært ud fra data at pege på ensomme børn. Men der er stadigvæk børn, der bliver drillet meget, i alt 12 pct. Ser man samlet på relationen til kammerater, er der 4 pct. af børnene, der har en del problemer, og 5 pct., der har mange problemer. Dette svarer til resultaterne i 1999. Børn fra delvist ressourcetsvage familier og fra ressourcetsvage familier har en større risiko for at have problemer i relation til kammerater.

Resultaterne om socialitet, opmærksomhed og ængstelse kan beskrives efter tilsvarende retningslinjer. Omkring 90 pct. af børnene har ingen problemer, halvdelen af de øvrige har flere problemer, og den sidste del har mange problemer. Fordelingen svarer til, hvad der blev fundet i 1999. I alle tilfælde er der tale om, at børn med problemer i højere grad kommer fra delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier. Tilsvarende findes det, at børn, der havde problemer i 1999, har større risiko end andre børn for også at have problemer i 2003.

Skolestart

Ved dataindsamlingen i 2003 er 75 pct. af børnene startet i skole, 24 pct. er startet i børnehaveklasse. De fleste børn beskrives som tilfredse med skolen, det samme gælder for forældrene. Der er en tyde-

lig overensstemmelse mellem mødres og børns oplevelse, idet mødre, der ikke var så glade for deres egen skolegang, markant oftere har børn, der kun i nogen grad er tilfredse (men dog ikke utilfredse).

De fleste børn har ikke nogen faglige problemer, men knap en femtedel af børnene har dog i nogen grad svært ved at følge med. Børn fra delvist ressourcetsvage familier og børn fra ressourcetsvage familier har den største risiko for at have svært ved at følge med.

14 pct. af drengene og 7 pct. af pigerne har haft store sproglige problemer det første halve år i skolen. For pigernes vedkommende er det markant oftere piger fra ressourcetsvage familier.

Omkring en tredjedel af børnene har haft et eller flere problemer i forbindelse med skolestart. Markant oftere børn, der har udviklingsmæssige problemer (som beskrevet i kapitel 3). I de fleste tilfælde er problemerne i forbindelse med skolestart søgt afhjulpet ved samtale med lærere, inspektør eller andre ansatte og forældrene. Relativt få børn har modtaget særlig hjælp. Hvor der har været brugt særlig hjælp, har der oftest været givet støtte fra skolens støttecenter, samtaler med skolepsykolog, taleundervisning og speciel rådgivning til forældrene.

Det er markant oftere børn fra delvist ressourcetsvage familier og fra ressourcetsvage familier, der har problemer i forbindelse med skolestart. Som det også blev beskrevet omkring de udviklingsmæssige problemer, er der således tale om, at en del børn må antages at have en større risiko for at kunne få et barndomsliv og senere et voksenliv med flere problemer og færre ressourcer end deres jævnaldrende.

Fritidsliv, opdragelse og pasning

Børnene har mange forskellige fritidsaktiviteter, 88 pct. af børnene har i gennemsnit to fritidsinteresser, som de går til. Resten har ikke nogen fritidsaktiviteter uden for hjemmet. Igen er tendensen markant, at der er større sandsynlighed for, at børn fra ressourcestærke familier har en fritidsinteresse og mindre sandsynlighed for at børn fra delvist ressourcetsvage og fra ressourcetsvage familier har en fritidsinteresse uden for hjemmet.

Børn har også fritidsinteresser hjemme, mange bruger computer, og de fleste får læst højt af forældrene. Kun 6 pct. af alle børn får ikke dagligt læst højt, disse børn tilhører markant oftere ressourcetsvage familier.

Både piger og drenge taler meget med deres mor. Aktiviteter i skolen og SFO/fritidshjem, fysisk velbefindende, psykisk velbefindende og forholdet til andre børn er noget af det, der tales mest om. De fleste børn laver også mange ting med deres mødre, her er der nogen kønsforskel, idet piger oftere inddrages i fælles madlavning. Børn med problemer i forbindelse med skolestart får sjældnere hjælp til lektierne fra deres mor, end andre børn gør.

Mødrene blev i 1999 spurgt om, hvad der var vigtige mål i opdragelsen, og om brug af korporlig afstraffelse. I 2003 blev der også spurgt om korporlig afstraffelse. Der var langt færre mødre, der brugte korporlig afstraffelse i 2003, idet kun 4 pct. oplyste, at børnene fik smæk som et led i opdragelsen. Det er således ikke almindeligt, at mødre slår deres 7-årige børn, hvorimod 12 pct. at de 3-årige fik smæk. En væsentlig del af forklaringen på dette er formentlig, at det er meget lettere at forklare en 7-årig, hvad der er rigtigt og forkert, samtidig med at svarene afspejler en bevidsthed om, at man ikke må slå sine børn.

Næsten alle børn bliver efter skoletid (tid i børnehaveklasse) passet i skolefritidsordning eller fritidshjem. 89 pct. af mødrene har ikke brug for yderligere hjælp til pasning, resten har. De familier, hvor der er brug for mere pasning, er typisk familier (20 pct.), hvor moderen har en lang arbejdstid. I alt har 80 pct. af mødrene 37 eller færre arbejdstimer pr. uge, mens så at sige alle fædre har mindst 37 timer, en fjerdedel af fædre arbejder mere end 45 timer.

Afsluttende bemærkninger og perspektiver

Tendensen er, at problemerne findes hos de samme børn og i de samme familier. Børn fra ressourcetsvage familier har markant flere problemer end andre børn på alle de undersøgte områder. Børn fra delvist ressourcetsvage familier har ligeledes markant flere problemer end andre børn på næsten alle områder, selvom de har lidt færre problemer end børn fra ressourcetsvage familier.

Det er ikke muligt at pege på områder, hvor der ydes en særlig opsøgende indsats over for børn med mange problemer/børn fra ressourcetsvage familier. Man må derfor forvente, at børn fra ressourcetsvage familier har en større risiko end andre børn for dels at få en vanskelig barndom (hvad en hel del af dem allerede har), dels for at vanskelighederne ikke bliver afhjulpet, og dels for at de også som voksne vil få flere vanskeligheder end flertallet. Eller sagt på en anden måde vil der for disse børn være en øget risiko for negativ social arv, således at de som voksne, ligesom deres forældre gør det nu, vil komme til at leve med store vanskeligheder og kun få ressourcer til at løse problemerne.

Denne gruppe børn har brug for en særlig indsats for at komme godt igennem barndommen. Nogle børn – men ikke alle – modtager en særlig hjælp for problemer i skolen, og nogle – men heller ikke alle – børn lever i familier, hvor der er kontakt med socialforvaltningen. Andre undersøgelser har dog vist, at familiens kontakt med socialforvaltningen kun sjældent betyder, at der ydes direkte hjælp til børnene (Christensen & Egelund, 2002). Vi kan derfor med en vis ret antage, at flertallet af de børn, der har brug for en særlig indsats, kun sjældent får en særlig hjælp. For disse børns udvikling – og for samfundet – er det et problem, som man må forsøge at afhjælpe.

En af grundene til, at mange børn ikke får en grundlæggende hjælp til at løse deres egne og familiens problemer, er formentlig, at man overser de mange mindre børn, der har det svært. Man regner måske med, at de vil vokse fra deres problemer, eller at de, hvis de får lidt mere opdragelse, når de bliver større, vil få det bedre, eller at der på anden måde pludseligt opstår forbedringer. Man overser, at en del – men ikke alle – af de børn, der har mange problemer i 2003, allerede i 1999 var synlige som børn, der havde det svært. Det var bl.a. børn, som oftere end andre børn blev drillet eller slået, og børn, som moderen fandt svære at opdrage. Nogle af disse børn blev allerede i 1996, hvor de var 6 måneder gamle, karakteriseret som vanskelige af deres mor.

Undersøgelsen peger desuden på, at de børn, der udviser problemer med hensyn til kammerater, udvikling/adfærd og skolestart relativt hyppigere er børn, der lever under vanskelige forhold i deres familie. Det gælder især børn, der på grund af familiens vanskeligheder ikke

får de erfaringer med at etablere relationer og venskaber, som andre børn får undervejs i barndommen.

Hvis målet er at modvirke negativ social arv, vil det derfor være budskabet, at man i højere grad begynder at reflektere over de vanskeligt stillede mindre børns livsvilkår, fx ved at diskutere spørgsmål som: “Hvad karakteriserer disse børns liv?” “Hvor har de færre ressourcer at trække på i familien end andre børn?” “Hvordan viser børnenes problemer sig?” “Hvordan kan man få øje på børnene?” Og “Hvor kan man etablere kontakt?” Ligesom det er nødvendigt at overveje, hvad man kan gøre for at hjælpe børnene, så de får større chancer for at få færre problemer fremover. Både i form af en støtte direkte til børnene, hvor der fokuseres på en løsning af deres personlige problemer, og i form af en støtte, der kan rette op på ressourcerne i familien, så barnet i højere grad også hjemme kan få, hvad det har brug for.

Svarene kan ikke uden videre analyseres frem i en rapport, det vil være nødvendigt at drøfte resultater og muligheder i en større kreds, der også indeholder praktisk arbejdende fagfolk – og måske også børn og forældre. Det er ikke nogen let opgave, men det er nødvendigt, hvis vi vil have et samfund med lige gode muligheder for alle børn.

LITTERATURLISTE

Andersen, B.H (1991)

Børnefamiliernes dagligdag. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 91:6.

Andersen, B.H (1997)

Undersøgelsens design og gennemførelse. I: Nygaard Christoffersen: Spædbarnsfamilien. København: Socialforskningsinstituttet 97:25.

Andersen, B.H. (red.) (2003)

Udviklingen i befolkningens levevilkår over et kvart århundrede. København: Socialforskningsinstituttet 03:14

Andersen, D. (1995)

Skolebørns fritid. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:2.

Anthony, E.J. (1974)

The Syndrome of the Psychologically Invulnerable Child. I: E.J. Anthony and C. Koupernik, (eds.): *The Child and His Family*, vol.3: *Children at Psychiatric Risk* (pp. 529-544). New York: John Wiley.

Bo, I.G. & Kristiansen, S. (1999)

Når familier fortæller... Børn af psykisk syge forældre 2. Frederikshavn: Dafolo.

Bryant, P. (2002)

Matematikken og læsningens læringspsykologi. I: Hermansen, M. & Poulsen, A. (red.): *Samfundets børn*. Århus: Forlaget Klim.

Christensen, E. (1991)

Trængte familier. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 91:8.

Christensen, E. (1999a)

Social arv i voldsramte familier. Arbejdsrapport 15 om social arv. København: Socialforskningsinstituttet.

Christensen, E. (1999b)

Social arv i familier med vold mod mor. *Social Forskning. Temanummer. December '99*. København: Socialforskningsinstituttet.

Christensen, E. (2000)

Det 3-årige barn. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet 00:10.

Christensen, E. (2001)

Brug af legemlig afstraffelse i opdragelsen af 3-årige. *Nordisk Psykologi*, 2001, 53 (1)47-71.

Christensen, E. (2003)

"Difficult Children" – A Serious Sign of Children at Risk. Social Arv. Arbejdsrapport 6:2003.

Christensen, E. & Egelund, T. (2002)

Børnesager. Evaluering af den forebyggende indsats. København: Socialforskningsinstituttet 02:10.

Christoffersen, M.N. (1997)

Spædbarnsfamilien. Rapport nr.1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. København: Socialforskningsinstituttet 97:25.

Danmarks Statistik (2002)

Børns levevilkår. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2003)

Statistisk Årbog 2002. København: Danmarks Statistik.

Dencik, L. & Schultz Jørgensen, P. (red.) (1999)

Børn og familie i det postmoderne samfund. København: Hans Reitzels Forlag.

Dencik, L. & Lauterbach, J. (2001)

Børns familier. 1: Familiekarrierer. Roskilde: Center for Barndoms- & Familieforskning, Roskilde Universitetscenter.

Dencik, L. & Lauterbach, J. (2002)

Mor og far & mor og hendes nye partner. Om børns familier og familieskift gennem opvæksten i senmoderniteten. I: Hermansen, M. & Poulsen, A. (red.): *Samfundets børn*. Århus: Forlaget Klim.

Erikson, E.H. (1983)

Barnet og samfundet. København: Hans Reitzels Forlag (*Childhood and Society*, 1968).

Fridberg, T. (1999)

Skolebørns fritidsaktiviteter. Kultur- og fritidsaktivitetsundersøgelsen 1998. København: Socialforskningsinstituttet 99:11.

Goodman, R. (1997)

The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.

Goodman, R. (2001)

Psychometric properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1337-1345.

Goodman, R., Meltzer, H., Bailey, V. (1998)

The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Pilot Study on the Validity of the Self-report Version. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 7, 125-130.

Goodman, R., Scott, S. (1999)

Comparing the Strengths and Difficulties Questionnaire and the Child Behavior Checklist: Is small beautiful? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27, 17-24.

Hansen, E.J. (1995)

En generation blev voksen. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:2.

Heide Ottosen, M. (2000)

Samboskab, Ægteskab og Forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår. København: Socialforskningsinstituttet 00:9.

Horowitz, F.D. (1987)

Exploring Developmental Theories: Toward a Structural/Behavioral Model of Development. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

Hussain, M.A. (2003)

Børnefattigdom i danske kommuner 1984-2001. København. Red. Barnet.

Jeppesen, K. Just & Nielsen, A. (1998)

Etniske minoritetsbørn i Danmark - det første leveår. København: Socialforskningsinstituttet 98:5

Jeppesen, K. Just & Nielsen, A. (2001)

Tosprogede småbørn i Danmark. København: Socialforskningsinstituttet 01:6

Jæger, M.M., Munk, M.D. & Ploug, N. (2003)

Ulighed og livsløb. Analyser af social baggrund. København: Socialforskningsinstituttet 03:10.

Kampmann, P. & Nielsen, F. von Nordheim (1995)

Tal om børn. En statistisk beskrivelse af børns opvækst og levevilkår i Danmark. København: Det Tværministerielle Børneudvalg/Socialministeriet.

Koskelainen, M., Sourander, A., Kaljonen, A. (2001)
The Strengths and Difficulties Questionnaire among Finnish School-aged Children and Adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 9, 277-284.

Nielsen, A., Lie, H.R., Keiding, L. & Madsen, M. (1998)
Børns sundhed i Danmark. København: DIKE (nu: Statens Institut for Folkesundhed).

Nielsen, A., Pedersen, C.R. & Madsen, M. (2001)
Børn og børnefamiliers sundhed og velfærd i Danmark – og udviklingen siden 1984. København: Statens Institut for Folkesundhed.

Nord-Larsen, M. & Vedel-Petersen, J. (1976)
Tabere i skolen. København: Socialforskningsinstituttet, publikation 69.

Obel, C. et al. (2004)
The Strengths and Difficulties Questionnaire in the Nordic Countries. *European Child and Adolescent Psychiatry 2004, Supplement*. In press.

Ploug, N. (2001)
Begreber og indfaldsvinkler i forskningsprogrammet om 'social arv'. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport 1:2003.

Ploug, N. (2003)
Vidensopsamling om social arv. København: Socialministeriet.

Hansen, M., Thomsen, P. & Varming, O. (1997)
Psykologisk-pædagogisk ordbog. København: Gyldendal.

Robins, L.N. (1978)
Study of Childhood Predictors of Adult Outcome: Replication from Longitudinal Studies. *Psychological Medicine*, 8, 611-622.

Rutter, M. (1987)
Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316-331.

Smedje, H., oman J.-E. Hetta J, von Knorring A.-L.
(1999)

Psychometric Properties of a Swedish Version of the "Strengths and Difficulties Questionnaire". *European Child and Adolescent Psychiatry*, 8, 63-70.

Sommer, D. (1996)

Barnomspsykologi. København: Hans Reitzels Forlag.

Sommer, D. (2002)

Værdier i videnssamfundet? Forældres uddannelse, opdragelsessyn, sanktioner og børns temperament. I: Hermansen, M. & Poulsen, A. (red.): *Samfundets børn*. Århus: Forlaget Klim.

Stern, D. (1991)

Barnets interpersonelle univers. København: Hans Reitzels Forlag (*The Interpersonal World of the Infant*, 1985).

Richman, N. & Graham, P.J. (1971)

A Behavioural Screening Questionnaire for Use with Three-Year-Old Children. Preliminary findings. *J. Child Psycho. Psychiat.* Vol. 8, No. 1: 5-33.

Werner, E.E. & Smith, R.S. (1992)

Overcoming the Odds. High Risk Children from Birth to Adulthood. Ithaca and London: Cornell University Press.

SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS UDGIVELSER SIDEN 1.1.2003

- 03:01 Clausen, T.: Når hørelsen svigter. Om konsekvenserne af hørenedsættelse i arbejdslivet, uddannelsessystemet og for den personlige velfærd. 2003. 228 s. ISBN 87-7487-713-5. Kr. 165,00.
- 03:02 Bjørn, N.H. (red.): Indenfor – udenfor. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om integration og marginalisering. 2003. 54 s. ISBN 87-7487-711-9. Kr. 60,00.
- 03:03 Hagedorn-Rasmussen, P. & A. Kamp: Mangfoldighedsledelse. Mellem vision og praksis. 223 s. ISBN 87-7487-713-5. Kr. 165,00.
- 03:04 Egelund, T. & A.D. Hestbæk: Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt. 404 s. ISBN 87-7487-714-3. Kr. 285,00.
- 03:05 Rosdahl, A. & Uldall-Poulsen, H.: Lederne og det sociale engagement. 184 s. ISBN 87-7487-715-1. Kr. 140,00.
- 03:06 Hansen, H.: Time Series of APW-calculations. ISBN 87-7487-717-8. Elektronisk udgivelse: downloades på www.sfi.dk.
- 03:07 Andersen, D. & Kjærulff, A.: Hvad kan børn svare på? 188 s. ISBN 87-7487-718-6. Kr. 160,00.
- 03:08 Lausten, M. & Sjørup, K.: Hvad kvinder og mænd bruger tiden til. 90 s. ISBN 87-7487-719-4. Kr. 75,00.
- 03:09 Zeuner, L. & Højlund, J.: Unge i det kriminelle felt. 126 s. ISBN 87-7487-719-4. Kr. 120,00.

- 03:10 Jæger, M.M., Munk, M.D. & Ploug, N.: Ulighed og livs-
løb. 152 s. ISBN 87-7487-724-0. Kr. 135,00.
- 03:11 Menneskelige ressourcer i arbejdslivet. 264 s. ISBN 87-
7487-723-2. Kr. 200,00.
- 03:12 Andersen, D.: Når mistanken opstår. 84 s. ISBN 87-7487-
725-9. Kr. 75,00.
- 03:13 Kongshøj Madsen, P. & Pedersen, L., (red.): Drivkræfter
bag arbejdsmarkedspolitikken. 325 s. ISBN 87-7487-726-
7. Kr. 265,00.
- 03:14 Andersen, B.H., Sociologisk Institut, red.: Udviklingen
i befolkningens levekår over et kvart århundrede. 358 s.
ISBN 87-7487-721-6. Kr. 285,00.
- 03:15 Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende ind-
komst. 218 s. ISBN 87-7487-727-5. Kr. 200,00.
- 03:16 Bengtsson, S., Wiene, J. & Bak, C.: Lytttemødemodellen.
198 s. ISBN 87-7487-728-3. Kr. 175,00.
- 03:17 Virksomheders sociale engagement, årbog 2003. 186 s.
ISBN 87-7487-729-1. Kr. 170,00.
- 03:18 Virksomheders sociale engagement, årbog 2003, sammen-
drag. 26 s. ISBN 87-7487-730-5. Kr. 25,00.
- 03:19 Christiansen, C.C., Schmidt, G. & Christoffersen, M.N.:
Provokeret abort. 176 s. ISBN 87-7487-731-3. Kr. 150,00.
- 03:20 Høgelund, J., Filges, T. & Jensen, S.: Langvarigt sygefra-
vær. 236 s. ISBN 87-7487-732-1. Kr. 225,00.
- 03:21 Damgaard, B.: Social- og arbejdsmarkedssystemerne. En
flerstrengt historie. 176 s. ISBN 87-7487-734-8. Kr.
175,00.
- 03:22 Andersen, D., Holt, H. & Jensen, S.: Ledige HK'ere. 92
s. ISBN 87-7487-735-6. Kr. 70,00.
- 03:23 Anker, J., Christensen, I., Rasmussen, M., Romose, T.S.
& Stax, T.B.: Indflyttere i almene boliger. 102 s. ISBN
87-7487-736-4. Kr. 78,00.
- 03:24 Geerdsen, L.P. : Marginalisation Processes in the Danish
Labour Market. 188 s. ISBN 87-7487-737-2. Kr. 140,00.
- 03:25 Parsons, D.O., Trances, T. & Lilleør, H.B.: Voluntary Pub-
lic Unemployment Insurance. 79 s. ISBN 87-7487-738-0.
Kr. 75,00.
- 03:26 Olsen, H.: Ønsker og forventninger til det "gode liv" i
alderdommen. 60 s. ISBN 87-7487-740-2. Kr. 50,00.

- 03:27 Bach, H.B. & Boll, J.: De svageste kontanthjælpsmodtagere. 96 s. ISBN 87-7487-741-0. Kr. 75,00.
- 04:01 Bengtsson, S. (red.): Kommunestørrelsens betydning. 135 s. ISBN 87-7487-742-9. Kr. 118,00.
- 04:02 Rosdahl, A.: Virksomhedsrevalidering. 204 s. ISBN 87-7487-743-7. Kr. 198,00.
- 04:03 Clausen, T., Greve Pedersen, J., Olsen, B.M. & Bengtsson, S.: Handicap og beskæftigelse – et forhindringsløb? 232 s. ISBN 87-7487-744-5. Kr. 220,00.
- 04:04 Heide Ottosen, M.: Samvær til barnets bedste? 264 s. ISBN 87-7487-745-3. Kr. 250,00.
- 04:05 Heide Ottosen, M.: Samvær og børns trivsel. 58 s. ISBN 87-7487-748-8. Kr. 55,00.
- 04:06 Hansen, H.: Time Series of APW-Calculations – Module for Finland 1994-2001. ISBN 87-7487-746-1. Netpublikation.
- 04:07 Christoffersen, M.N.: Familiens udvikling i det 20. århundrede. Demografiske strukturer og processer 213 s. ISBN 87-7487-749-6. Kr. 198,00.
- 04:08 Jørgensen, M.S.: Danske virksomheders sociale engagement. Pjece, 21 s. ISBN 87-7487-752-6. Kr. 20,00
- 04:09 Schmidt, G. & Jakobsen, V.: Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark. 252 s. ISBN 87-7487-751-8. Kr. 245,00.
- 04:11 Bjørn, N.H. (red.): Bolig, mobilitet og marginalisering på arbejdsmarkedet. 121 s. ISBN 87-7447-751-8. Kr. 120,00.
- 04:12 Pedersen, L.& Tranæs, T. (red.): Det danske arbejdsmarked – resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning. ISBN 87-7447-756-9. 82 s. Kr. 75,00.
- 04:13 Christensen, E.: 7 års børneliv. 120 s. ISBN 97-7487-757-7. Kr. 118,00

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet temanummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet. Emneopdelte lister over instituttets publikationer kan ses på instituttets hjemmeside: www.sfi.dk. Hver titel er forsynet med en kort omtale, og der er mulighed for at bestille rapporterne via hjemmesiden. En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet, tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.

7 ÅRS BØRNELIV
VELFÆRD, SUNDHED OG TRIVSEL HOS BØRN FØDT I 1995

Forskningschef: Niels Ploug

Undersøgelsen er gennemført i forbindelse med forskningsprogrammet om social arv. Forskningsprogrammet om social arv er et samarbejde mellem forskere fra Socialforskningsinstituttet, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, Statens Institut for Folkesundhed og Danmarks Pædagogiske Universitet.

Oplysninger om forskningsprogrammet findes på www.forskningsprogrammet-social-arv.dk

ISSN: 1396-1810

ISBN: 87-7487-757-7

Grafisk tilrettelæggelse og produktion: KPTO as

Omslagsfoto: Baaner Rasmus/Polfoto

Oplag: 800

Tryk: BookPartnerMedia A/S

©2004 Socialforskningsinstituttet

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

7 ÅRS BØRNELIV

Velfærd, sundhed og trivsel hos børn
født i 1995

Undersøgelsen er baseret på data fra tredje dataindsamling i Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse og beskriver børnenes livsvilkår og udvikling i 2003, hvor børnene er 7 år gamle. Børneforløbsundersøgelsen blev påbegyndt i 1995, hvor mødre til 5.000 nyfødte børn blev interviewet. De er så blevet interviewet igen i 1999 og 2003.

Langt de fleste børn har et godt liv. De har en god barndom og kan gøre brug af tilbud om venskaber og om indlæring. Der er dog en mindre gruppe børn, der har det svært. De kommer typisk fra familier med få økonomiske og sociale ressourcer.

Det karakteristiske er, at både børn og forældre i disse familier har flere problemer på samme tid. Der er ikke kun tale om fælles problemer for familien eller om problemer hos de voksne, som smitter af på børnenes liv. Børnene har deres egne selvstændige problemer – skolestartsproblemer, udviklingsproblemer og dårlige relationer til familie og kammerater.